

Ewa Busse-Turczyńska
Biblioteka Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych UW
ewa.turczynska@uw.edu.pl

Sylwetki lotników w polskiej prasie międzywojennej

Streszczenie: Dla uczczenia setnej rocznicy lotnictwa polskiego przedstawiono sylwetki lotników wybrane na podstawie przeglądu prasy fachowej okresu międzywojennego. W celu poznawczym sporządzono portret zbiorowy przedstawicieli lotnictwa tego okresu oraz opracowano bibliografię przedmiotową jako źródło informacji biograficznych. Wyróżnione cechy wspólne przedstawicieli grupy ułatwiły odpowiedzi na pytania: kim byli polscy lotnicy okresu zaborów, jak radzili sobie z organizacją lotnictwa w niepodległej Polsce, w okresie niedoskonałości technicznej samolotów; jakie mieli postawy wobec konieczności udziału w wojnach.

Słowa kluczowe: lotnictwo polskie 1920–1939, lotnicy polscy, 100-lecie lotnictwa polskiego, prasa międzywojenna, bibliografia przedmiotowa

Praca została zainspirowana setną rocznicą odzyskania niepodległości przez Polskę i powstania lotnictwa polskiego. Na podstawie przeglądu lotniczej prasy międzywojennej przedstawiono sylwetki lotników. W efekcie powstała cząstkowa biografia tej grupy zawodowej w odradzającej się Polsce i w początkach lotnictwa¹.

Celem poznawczym pracy jest przedstawienie zarysu portretu zbiorowego grupy zawodowej związanej z lotnictwem oraz uzyskanie odpowiedzi na pytania: kim byli polscy lotnicy tuż przed odzyskaniem niepodległości; jak radzili sobie z organizacją lotnictwa w wolnej Polsce, w okresie niedoskonałości technicznej samolotów; jakie były ich postawy wobec konieczności udziału w I wojnie światowej, wojnie polsko-sowieckiej.

Cel ten obejmuje również sporządzenie fragmentu bibliografii przedmiotowej będącej źródłem informacji o życiu i postawach lotników działających w latach 1918–1939. Praca ta może stanowić punkt wyjścia do szerszych badań biograficznych w tym zakresie. Wyboru piśmiennictwa dokonano na podstawie wyszukiwania w katalogach cyfrowych (NUKAT, multiwyszukiwarka BUW), w bazach danych (ARIANTA, CEEOL, BAZHUM) oraz przeglądu prasy archiwalnej, dostępnej online (Federacja Bibliotek Cyfrowych).

Początki lotnictwa polskiego

Jako wprowadzenie do tematyki związanej z prezentacją informacji biograficznych o lotnikach wybrano najważniejsze fakty z historii polskiego lotnictwa, opracowane na podstawie przeglądu literatury światowej². Wśród prac o charakterze historiograficznym, dotyczących

¹ Szerzej na temat dyskusji wokół interdyscyplinarnych badań biograficznych: SZULAKIEWICZ, W. Andragogiki portret zbiorowy w kontekście dyskusji o sensie badań biograficznych. *Rocznik Andragogiczny* 2013, r. 20, s. 255–265. ISSN 1429-186X.

² PESZKE, M. Review of English language historiography of the Polish Air Force'. *Air Power History* 2003, r. 50, nr 1, s. 46. ISSN 1044-016X. Zob. też: KMIECIK, T. Polskie lotnictwo wojskowe w okresie międzywojennym. *Słupskie Studia Historyczne* 2009, r. 15, s. 203–211. ISSN 1641–9650.

głównie osiągnięć technicznych, znajdują się także publikacje zawierające informacje biograficzne o polskich lotnikach³.

Polacy zachęteni pomyslnym finałem lotów pierwszych aeroplanów w 1909 r. rozpoczęli prace nad konstrukcjami latających maszyn. W 1909 r. w Warszawie powstało Koło Awiatorów. Pierwsze, choć niezbyt udane próby lotów na samolocie własnej konstrukcji, podejmował pionier lotnictwa – Stefan Kozłowski. Formalnie Polska nie istniała, lecz polska myśl techniczna znana była na świecie. Na teorii śmigła prof. Stefana Drzewieckiego opierali się w swych wyliczeniach bracia Wright, a śmigła *Normale* stosowano w samolotach Bleriot. W Austrii kształcił się pilot i konstruktor Adolf Warchałowski. Miał on zaszczyt latać z wielkim księciem Józefem Habsburgiem i księżną Augustą. Tamże działał również Henryk Brzeski⁴. W czasie I wojny światowej Polacy odnosili zwycięstwa w walkach na wielu frontach: w podlondyńskiej bazie lotniczej Northolt – Witold Piechowski, w lotnictwie austrowęgierskim – Stefan Stec⁵, Roman Florer, w służbie tureckiej – Ludomił Rayski. Po upadku mocarstw centralnych lotnictwo Polski niepodległej tworzone na bazie przejętych w 1918 r. lotnisk i sprzętu lotniczego. Jeszcze przed ustanowieniem władzy w Warszawie, 14 listopada 1918 r. spontanicznie utworzone pierwsze wojskowe jednostki lotnicze w wolnej Polsce: we Lwowie i Krakowie. 20 grudnia 1920 r. dowództwo Wojsk Lotniczych formowało eskadry lotnicze w Warszawie, Lublinie, Krakowie, Przemyślu, Lwowie.

W Polsce międzywojennej początkowo rozwijało się lotnictwo bojowe, sportowe, a następnie komunikacyjne. Pasjonaci lotnictwa zajmowali się modelarstwem, organizowali zawody balonowe. Szkolono szybowników. W Warszawie, na terenie Mokotowa powstało lotnisko, gdzie prowadzono pierwsze szkoleniowe warsztaty lotnicze. Z lotniska mokotowskiego korzystała linia AERO, potem PLL LOT. Lotnisko na Okęciu powstało dopiero w 1926 r.⁶ Wśród wydarzeń zakończonych sukcesami polskich lotników wymienia się pierwszy polski przelot międzynarodowy z 1920 r. dokonany przez Ludomiła Rayskiego i Witolda Rumbowicza. W 1931 r. kapitan Stanisław Skarżyński, wraz z mechanikiem Andrzejem Markiewiczem, odbyli rajdowy przelot dookoła Afryki. Zagwarantował on promocję samolotu PZL Ł.2, przydatnego w warunkach tropikalnych.

Jednym z najbardziej spektakularnych ówczesnych sukcesów polskiego lotnictwa było zwycięstwo w Challenge'u (Challenge Internationale des Avions de Tourisme). W sierpniu 1932 r. Franciszek Żwirko i Stanisław Wigura na RWD-6 zwycięsko pokonali wszystkie próby i dystanse. Paradoksalnie rok 1932 przyniósł także ogromną stratę – tragiczną śmierć bohaterów tego zwycięstwa – zginęli 11 września 1932 r., lecąc samolotem RWD-6 do Pragi na mityng lotniczy. W Międzynarodowych Zawodach Turystycznych – Challenge 1934 r. również zwyciężyła polska ekipa reprezentowana przez Jerzego Bajana i Gustawa Pokrzywkę. W 1933 r. słynny Puchar Gordona Bennetta otrzymała załoga polskiego balonu: Franciszek Hynek i Zbigniew Burzyński. W 1934 r. bracia Adamowiczowie, piloci ama-

³ GOGOŁEK, W. *Słownik biograficzny techników polskich. Jubileuszowe wydanie specjalne*. Warszawa: SIGMA-NOT, 2015, s. 85. ISBN 83-8500-137-8; zob. też BARTEL, R., CHOJNACKI, J., KRÓLIKIEWICZ, T., KUROWSKI, A. *Z historii polskiego lotnictwa wojskowego 1918–1939*. Warszawa: MON, 1978; NIESTRAWSKI, M. Wizerunek dowódców polskiego lotnictwa generałów Włodzimierza Zagórskiego i Ludomiła Rayskiego w polskiej historiografii. *Studia z Dziejów Polskiej Historiografii Wojskowej* 2013, r. 14, s. 67–85. ISSN 0137-5202.

⁴ BONDARYK, P. *Historia lotnictwa w Polsce*. Warszawa: Carta Blanca, 2011, s. 22. ISBN 978-83-7705-047-7.

⁵ KOZAK, Z. Pierwsi lotnicy Polski niepodległej. *Rocznik Przemyski* 2008, r. 44, nr 1, s. 214–222. ISSN 0137-4168.

⁶ Budowa lotniska na Okęciu. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 12, s. 9–12.

torzy, przelecieli samolotem Bellanca, nad Atlantykiem. Przelot był dramatyczny: chwilami bez łączności, w złej pogodzie, z koniecznością dodatkowego tankowania, ale zakończył się szczęśliwie, choć w nieplanowanym miejscu.

W latach 30. sukcesy odnosili także polscy szybownicy. Pierwszym zwycięstwem był lot Wandy Modlibowskiej, która w 1937 r. ustanowiła rekord świata w długości lotu. Następnie w 1938 r. Tadeusz Góra przeleciał z Bezmiechowej pod Wilno⁷. Katastrofą natomiast zakończył się pokaz lotu pierwszego zbudowanego w niepodległej Polsce samolotu „Orzeł Biały”, pilotowanego przez inż. pil. Karola Słowika, jego konstruktora i ppor. Kazimierza Jesionowskiego. Na oczach marszałka Piłsudskiego i licznych obserwatorów w 1919 r. na Polu Mokotowskim samolot rozbił się, a jego załoga zginęła⁸. Józef Piłsudski niechętnie odtąd podejmował temat lotnictwa, choć później stał mu się on bliski, jako że córka marszałka, Jadwiga Piłsudska, została pilotem wojskowym. Podobnie jak strateg I wojny światowej Ferdinand Foch⁹, Piłsudski nie uznawał wartości bojowej samolotów. Tłumaczono tym późniejszy brak lotniczego przygotowania w chwili napaści Niemców na Polskę w 1939 r.¹⁰ W tym czasie powstały symbole obowiązujące w Polsce do dzisiaj – białoczerwona szachownica – znak polskiego lotnictwa wojskowego, logo z żurawiem – znak PLL LOT.

Polska prasa lotnicza dwudziestolecia międzywojennego

Od początku XX wieku lotnictwo jako nowa, atrakcyjna dziedzina techniki stanowiło przedmiot zainteresowania zarówno autorów książek, jak i redaktorów czasopism. Po I wojnie światowej w Poznaniu ukazało się pierwsze pismo „Polska Flota Napowietrzna”. Następnie publikowano inne tytuły: „Przegląd Lotniczy”, „Mechanik Lotniczy”, „Polski Przegląd Medycyny Lotniczej”, „Lwowskie Czasopismo Lotnicze”, „Młody Lotnik”, od 1930 r. – „Skrzydłata Polska”. 3 grudnia 1925 r. w Poznaniu zorganizowano I Zjazd Polskiej Prasy Lotniczej, podczas którego określono zasady współpracy oraz uchwalono wnioski skierowane do instancji rządowych i społecznych, dotyczące polityki rozwoju lotnictwa opartej na wykorzystaniu rodzimych osiągnięć przemysłu¹¹.

Na łamach prasy lotniczej okresu międzywojennego poruszano nie tylko sprawy techniczne, organizacyjne czy relacje z ekspozycji i zawodów. Czasopiśmiennictwo lotnicze zawiera także informacje biograficzne w treściach publikowanych na temat polskich pilotów czy w opisach ich dokonań. W celu uporządkowania tych informacji przejrzano wybrane periodyki z lat 20. i 30., głównie w postaci cyfrowej: „Przegląd Lotniczy”, „Lot Polski”, „Lotnik”, „Młody Lotnik”, „Skrzydłata Polska”.

⁷ BONDARYK, P. dz. cyt., s. 95.

⁸ RYCHTER, W. *Skrzydłate wspomnienia*. Warszawa: Wydaw Komunikacji i Łączności, 1980, s. 36–39.

⁹ *Lotnictwo to dobry sport, lecz dla armii samolot jest bezużyteczny* – Ferdinand Foch, cyt. za CHWALBA, A. *Samobójstwo Europy*. Warszawa: Wydaw. Literackie, 2014, s. 499. ISBN 97-8830-805-303-4.

¹⁰ RYCHTER, W. dz. cyt., s. 37.

¹¹ I Zjazd Polskiej Prasy Lotniczej. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 1, s. 14–15.

1. „Przegląd Lotniczy”

„Przegląd Lotniczy”, miesięcznik wraz z dodatkiem bezpłatnym „Wiadomości Techniczne Lotnictwa”, wydawany był od 1928 r. jako organ Departamentu Aeronautyki Ministerstwa Spraw Wojskowych. Od 1930 r. współwydawcą została Sekcja Lotnicza Towarzystwa Wiedzy Wojskowej. Redaktorami czasopisma byli: Stanisław Kuźmiński (1928–1932), Marian Romeyko (1934), Adam Wojtyga (1935), Józef Jasiński (1938). W czasopiśmie dominuje tematyka związana z osiągnięciami technicznymi. Opublikowane wizerunki pilotów zawierają powiązania czynników ludzkiego i technicznego¹². Analizy tematyki „Przeglądu Lotniczego” z tego okresu, w zawężeniu do osiągnięć Wielkopolski, dokonuje współcześnie Maciej Niestrawski¹³.

Publikacje na łamach „Przeglądu Lotniczego” poświęcone lotnikom

W „Przeglądzie Lotniczym” z lat 1928–1939 przeważają artykuły o tematyce technicznej, organizacyjnej i strategicznej. Informacje biograficzne nt. ludzi lotnictwa i ich osiągnięć zamieszczane są we wspomnieniach, podkreślając rolę człowieka jako twórcy i inspiratora postępu technicznego. Notatki prasowe prezentujące sylwetki polskich pilotów publikowano głównie w dziale *Historia, Kronika*, o podtytułach: *Z żałobnej karty, Ci co odeszli*.

Sylwetki lotników zamieszczano również w artykułach, przedstawiających przebieg działań lotniczych o charakterze sportowym czy bojowym. Osoby przedstawiano tutaj poprzez ich dokonania. Za przykład może posłużyć artykuł o Stanisławie Skarżyńskim (1899–1942), opublikowany z okazji odznaczenia *Virtuti Militari* w rocznicę pomyślnego przelotu nad Atlantykiem. Zamieszczono w nim fotografię portretową lotnika, podkreślono jego zasługi w lotach długodystansowych¹⁴.

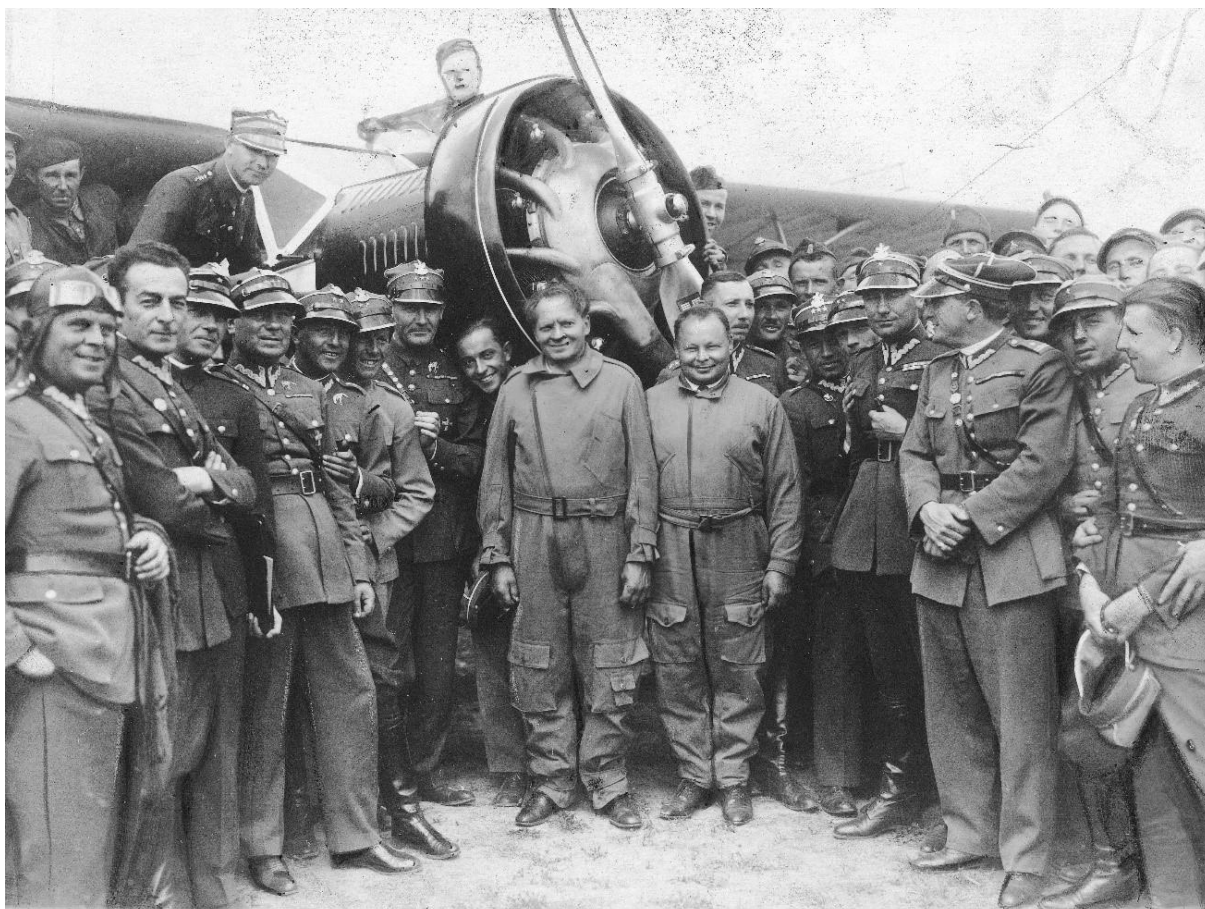
Elementy biograficzne znajdują się w relacji z ustanowienia rekordu braci Adamowiczów, którzy w drugiej próbie przekroczyli Atlantyk w biało–czerwonych barwach lotnictwa polskiego. Bolesław (1896–1979) i Józef (1893–1970) Adamowiczowie, przemysłowcy i lotnicy–amatorzy, polscy emigranci do Stanów Zjednoczonych, ustanowili ten rekord, przylatując na lotnisko mokotowskie. W notatce zawarto informacje o ich pochodzeniu z Wileńszczyzny, o okolicznościach emigracji do Stanów Zjednoczonych, o ich pragnieniu rozświetlenia Polski na świecie. Autor notatki podkreśla cechy charakteru braci: hart ducha, zaciętość, silną wolę¹⁵.

¹² SZNUK, S. Człowiek a rozwój lotnictwa. *Przegląd Lotniczy* 1939, r. 12, nr 4, s. 534–548; zob. też T.K. (oprac.). Jan Mermoz, sylwetka lotnika francuskiego. *Przegląd Lotniczy* 1939, r. 12, nr 5, s. 763–771.

¹³ NIESTRAWSKI, M. Wkład Wielkopolski w budowę wojsk lotniczych II Rzeczypospolitej w ocenie publicystów „Przeglądu Lotniczego”. *Studia z Dziejów Polskiej Historiografii Wojskowej* [online]. 2012, r. 13, s. 52. [Dostęp 11.01.2018]. ISSN 0137-5202. Dostępny w: <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/6295>.

¹⁴ On les aura... *Przegląd Lotniczy* 1933, r. 6, nr 5–6, s. 206–207, zob. też: ADAMOWICZ R. Cel, organizacja i forma pracy komisji lotnictwa sportowego. *Skrzydłata Polska* 1931, nr 2–3, s. 31–33; *Stanisław Jakub Skarżyński – 80. rocznica przelotu przez Atlantyk* [online]. Warszawa: Instytut Lotnictwa, [b.r.]. [Dostęp 11.03.2017]. Dostępny w: <https://ilot.edu.pl/skarzynski/o-kapitanie-skarzynskim/>; *Kpt. Skarżyński – Lot przez Atlantyk: wystawa* [online]. [Dostęp 28.12.2018]. Dostępny w: <https://www.youtube.com/watch?v=0ImY49NhqaM>.

¹⁵ E.M. W holdzie naszym rodakom. *Przegląd Lotniczy* 1934, r. 7, nr 7, s. 294–295.

Ryc. 1. Bracia Adamowiczowie uroczyście powitani przez gen. pil. L. Rayskiego, płk. pil. J. de Beauraina, prezydenta m. st. Warszawy Józefa Ołpińskiego, ambasadora Stanów Zjednoczonych Johna C. Cudahy'ego
Źródło: Aeroplanes/Bomber Photos. W: *Histomil.com* [online]. [Dostęp 28.12.2018]. Dostępny w: <http://histomil.com/viewtopic.php?t=691&start=620#p108344>.

Wspomnienie o Stefanie Dziugiełto (1893–1928) przybliży jego edukację i karierę zawodową. Pracował jako mechanik, później jako pilot. Zwrócono uwagę na jego patriotyzm – od 1912 r. należał do tajnego Związku Walki Czynnej. Otrzymał *Srebrny Krzyż Zasługi* za dokonania zawodowe. Podkreślono pozytywne cechy charakteru: surowy dla siebie, wyrozumiały dla innych, dzielny, zaangażowany, z wysokim poczuciem obowiązku i honoru¹⁶.

Do wspomnienia o Stanisławie Jasińskim (1891–1932) dołączono jego fotografię portretową. Był dowódcą III Grupy Lotniczej, z siedzibą we Lwowie, na froncie w marcu 1920 r. Zasłużony dla polskiego lotnictwa został kawalerem *Orderu Polski Odrodzonej, Krzyża Walecznych, Złotego Krzyża Zasługi, Medalu Niepodległości*. Zmarł tragiczną śmiercią w wypadku samochodowym, w sierpniu 1932 r. Wymieniono jego cechy i zasługi. Był człowiekiem wysportowanym, ambitnym, gotowym podejmować rozsądne ryzyko – nieustraszony latał w trudnych warunkach atmosferycznych¹⁷.

¹⁶ Śp. kpt.–pil. Dziugieł Stefan. *Przegląd Lotniczy*, 1928, r. 1, nr 2, s. 71.

¹⁷ Cieniom pułkownika dyplomowanego pilota Stanisława Jasińskiego. *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, nr 7/8, s. 320–322.

W trzecią rocznicę śmierci ukazał się artykuł o Ludwiku Idzikowskim (1891–1929). Zginął śmiercią lotnika w przelocie nad Atlantykiem, z Paryża do Nowego Jorku. Autorem obszernego wspomnienia był Aleksander Łaguna, kolega zmarłego¹⁸.

Sylwetkę płk. pil. Jana Sendorka (1896–1932) zasłużonego w walce Legionów o niepodległość, rannego jeszcze w 1916 r., później oficera lotnictwa, dowódcy pułku, szefa departamentu, przedstawiono w stylu górnolotnym, podkreślając jego patriotyzm. Pilot otrzymał odznaczenia za zasługi dla lotnictwa wojskowego II RP. Dołączono okolicznościowe przemówienie szefa Departamentu Aeronautyki L. Rayskiego¹⁹.

Artykuł nt. zwycięstwa Polski w Challenge'u w 1932 r. i umiejętności technicznych samolotu RWD-6 upamiętnia zasługi wszystkich, którzy się do tego sukcesu przyczynili: lotników, konstruktorów, mechaników, inżynierów, robotników: F. Żwirkę, S. Wigurę, J. Bajana, I. Giedgowda, B. Orlińskiego, T. Karpińskiego²⁰.

W artykule okolicznościowym nt. historii lotnictwa, poczynając od czasów zaborów, napisanym w 14. rocznicę lotnictwa polskiego, wspomniano dokonania na frontach walk na Kresach Wschodnich, w Kongresówce i Małopolsce. Wymieniono tutaj następujące nazwiska: Studziński, Abakanowicz, Bastyr, Toruń, Stec, de Beaurain, Roland, Tiger, Berezowski, Rayski, Narkiewicz, Żeligowski, Robotycki, Świątecki, Karpiński, Pietraszek, Tłuchowski, Łossowski, Wańkowicz²¹.

Z okazji pięciolecia PLL LOT Z.M. Piątkowski, szef Departamentu Lotnictwa Cywilnego, przedstawił sytuację lotnictwa cywilnego w Polsce od roku 1914. Podkreślił osiągnięcia ludzi, nie szczędząc jednak krytyki systemu, gdzie, według niego, ponoszono wydatki niewspółmierne do efektów²².

Na łamach „Przeglądu Lotniczego” oddano także chwałę zasłużonym polskim lotnikom – Franciszkowi Żwirce i Stanisławowi Wigurze. Jest to wspomnienie pośmiertne o standardowej konstrukcji, zawiera zarys indywidualnej ścieżki edukacyjnej i zawodowej lotników²³.

Kreśląc sylwetki lotników, użyto górnolotnych, ale jak najbardziej adekwatnych określeń: „bohaterowie przestworzy”, „zwycięzcy Challenge'u 1932”, rozstawiający lotnictwo polskie na świecie. Pilot wojskowy Franciszek Żwirko (1895–1932) zaangażowany był w lotnictwie myśliwskim i sportowym. Wyszczególniono jego pozytywne cechy: jeden z najzdolniejszych absolwentów szkoły pilotażu w Bydgoszczy, o nadzwyczajnych zdolnościach lotniczych i instruktorskich, wzór pracowitości, obowiązkowości i sumienności; miły, taktowny, koleżeński, dobry przełożony.

¹⁸ ŁAGUNA, A. Wspomnienie o Ludwiku Idzikowskim (1891–1929). *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, s. 367–370.

¹⁹ Wspomnienie pośmiertne. *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, nr 3–4, s. 108–113.

²⁰ WOJTYGA, A. Zwycięstwo. *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, nr 7–8, s. 323–325, zob. też GLASS, A. RWD. W: Piłatowicz, J. (red.). *Inżynierowie polscy XIX i XX wieku, 100 najwybitniejszych polskich twórców techniki. T.7* [online]. Warszawa: Polskie Towarzystwo Historii Techniki, 2001, s. 213–216. [Dostęp 21.02.2017]. ISBN 83-87992-15-1. Dostępny w: <http://bc.pollub.pl/dlibra/doccontent?id=240>.

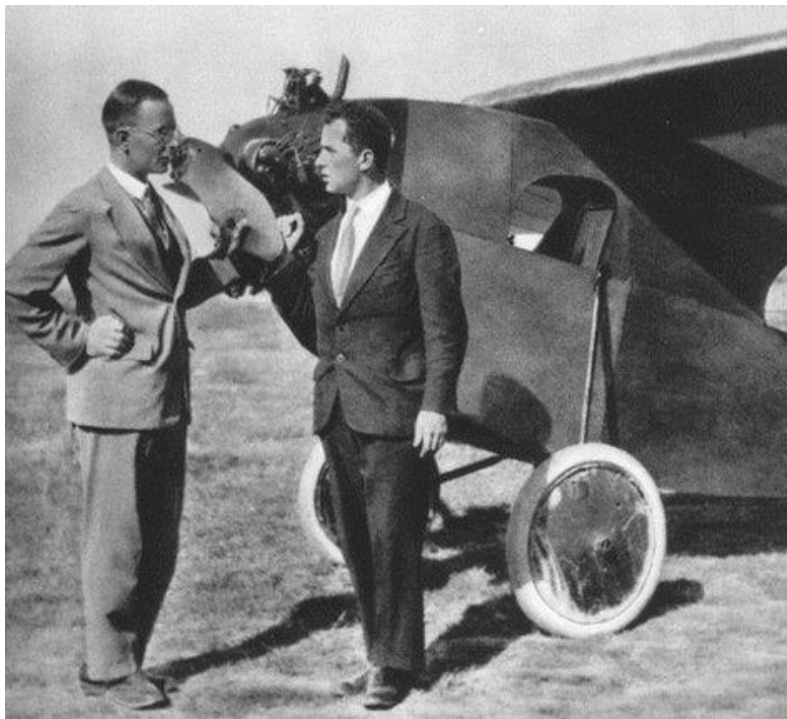
²¹ ROMEYKO, M. W cztertnastą rocznicę lotnictwa polskiego. *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, nr 11–12, s. 502–512.

²² PIĄTKOWSKI, Z.M. Lotnictwo cywilne w Polsce. *Przegląd Lotniczy* 1934, r. 7, nr 6, s. 248–261;

LASKOWSKI, F. Geneza „morale” lotnika. *Przegląd Lotniczy* 1934, r. 7, nr 6, s. 275–277.

²³ Śp. Franciszek Żwirko porucznik-pilot, Śp. Stanisław Wigura-inżynier-pilot. *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, nr 9–10, s.409-412.

Stanisław Wigura (1903–1932) studiował na Politechnice Warszawskiej, następnie pracował jako inżynier konstruktor, był pilotem sportowym. Wraz z inżynierami Stanisławem Rogalskim i Jerzym Drzewieckim pracowali nad konstrukcjami RWD 1,2,3,4,5,6,7 – prace nad RWD–8 przerwała tragiczna śmierć. Samolot ten uznawany był za najlepszy w klasie turystycznej. Prace kontynuowali Rogalski, Wędrychowski i Drzewiecki.

Ryc. 2. Jerzy Drzewiecki i Jerzy Wędrychowski przy samolocie RWD-7
Źródło: Romeyko M. *Polska lotnicza*. Warszawa: Główna Księgarnia Wojskowa, 1937.

Żwirko i Wigura mają na swoim koncie wspólne dokonania – lot turystyczny wokół Europy, na samolocie konstrukcji Wigury: RWD–2. *Od tego czasu stanowią wraz ze Żwirko nierozłączną i przodującą we wszystkich zawodach załogę RWD. Zajmują pierwsze miejsca w szeregu ważnych zawodów krajowych, jak „Lot Południowo-Zachodniej Polski” 1929/30 oraz Krajowe Konkursy Samolotów Turystycznych 1930 i 1931 r.*²⁴ Ukoronowaniem ich działalności jest I miejsce w Challenge’u w roku 1932. O zwycięstwach, a następnie o ich wypadku i pogrzebie pisano wówczas także na łamach gazet codziennych m.in. w „Kurjerze Poznańskim”, „Gazecie Kieleckiej”²⁵.

Jako o zasłużonych dla lotnictwa pisano na łamach „Przeglądu Lotniczego” o Aleksandrze Łagunie (1894–1934) i Kazimierzu Balińskim (1903–1934). Używano pozytywnych określeń: wybitny oficer bojowy, świetny obserwator, doskonały taktyk, znawca silników lotniczych²⁶.

²⁴ Tamże, s. 411.

²⁵ U szczytu sławy – tragiczny zgon. *Kurjer Poznański* 1932, r. 27, nr 416, s. 1-2.; Po tragicznym zgonie śp. por. Żwirki i inż. Wigury. Uroczystości żałobne na pograniczu polsko-czechosłowackim. *Kurjer Poznański* 1932, r. 27, nr 417, s. 3.; Ostatni wywiad z kpt. Żwirką, 36 godzin przed tragedią cieszyńską. *Gazeta Kielecka* 1932, r. 63, nr 78, s. 2.

²⁶ Ci, co odeszli. Śp. mjr. pil. Aleksander Łaguna. Śp. Inżynier Kazimierz Baliński. *Przegląd Lotniczy* 1934, r. 7, nr 10, s. 466.

Wśród wspomnień dotyczących oficerów lotnictwa, którzy zginęli podczas lotu służbowego, zamieszczono informacje o innych lotnikach. Zygmunt Piekarski (1908–1935) w życiu zawodowym, jako pilot charakteryzował się sumiennością wykonywania obowiązków, karnością. Określono go jako wzorowego szefa podchorążych, nieodżałowanego kolegę. Podobnie sylwetka Władysława Zielińskiego (1901–1935) wiąże się z wzorową opinią podoficera, który uznanie przełożonych zdobywa sumienną pracą²⁷.

Pisano także o oficerach, którzy zginęli podczas lotów szkolnych: Stanisławie Latwisie (1906–1935), Wilhelmie Hofmoklu-Ostrowskim (1908–1935), Franciszku Downarowiczu (1908–1935). Standardowo sylwetki prasowe zawierają określenia pozytywne, z intencją oddania szacunku: *odznaczał się wybitnymi walorami tworząc wzór oficera-lotnika, nadzwyczaj zdolny i sumienny, rokujący duże nadzieje oficerowie*²⁸.

Podobnym stylem opisu charakteryzują się też sylwetki młodych oficerów, którzy zginęli podczas ćwiczeń letnich w Żorach: Waleriana Dąbrowickiego (1911–1934), Mariana Ciosańskiego (1910–1935). Zawarto tutaj informacje o ich pochodzeniu, edukacji oraz pozytywne opinie: *dobry oficer, umiłowany kolega*²⁹.

Na uwagę zasługuje numer 10 „Przeglądu Lotniczego” z 1937 r., poświęcony 10-leciu działalności Szkoły Podchorążych Lotnictwa. Opublikowano w nim kronikę Szkoły Orłąt oraz założenia wzorcowej sylwetki ucznia szkoły lotniczej³⁰. Wymieniono nazwiska oficerów lotnictwa – komendantów szkoły w porządku chronologicznym. Zamieszczono fotografie dowództwa kadry szkoleniowej, bez publikacji biogramów. Zawarta w tym numerze odezwa *Do poległych lotników* oddaje cześć *Niebieskiej Eskadrze*³¹.

Numer 11 z 1938 r. „Przeglądu Lotniczego”, związany jest z ówczesnym jubileuszem 20-lecia lotnictwa niepodległej Polski, oraz 10-leciem tego czasopisma. Z tej okazji opracowano artykuły okolicznościowe nt. udziału lotnictwa w czasie obrony Lwowa w 1918 r. Podkreślając patriotyczne postawy lotników, wymieniono liczby ich lotów bojowych. Zaprezentowano wybrane sylwetki, m.in. porucznika I Brygady Legionów Polskich (od 1937 r. generała brygady) obserwatora Janusza de Beauraina oraz odpowiedzialnego za organizację lotnictwa polskiego por. Stefana Józefa Bastyra, a także ppor. Władysława Torunia³².

²⁷ Ci, co odeszli...*Przegląd Lotniczy* 1935, r. 8, nr 4, s. 173.

²⁸ Ci, co odeszli...*Przegląd Lotniczy* 1935, r. 8, nr 7, s. 308.

²⁹ Ci, co odeszli...*Przegląd Lotniczy* 1935, r. 8, nr 10, s. 447.

³⁰ WALTERA, W. 10 lat Szkoły Podchorążych Lotnictwa. *Przegląd Lotniczy* 1937, r. 10, nr 10, s. 1334–1342. Zob. też listy studentów tej szkoły z lat 1925–1939: *Polskie Siły Powietrzne w II wojnie światowej* [online]. [Dostęp 12.11.2017]. Dostępny w: <http://www.polishairforce.pl/menuspl.html>.

³¹ POLESIŃSKI W. Do poległych lotników. *Przegląd Lotniczy* 1937, r. 10, nr 10, s. 1331–1333.

³² MADEJSKI, W. Lotnictwo w pierwszych dniach obrony Lwowa. *Przegląd Lotniczy* 1938, nr 11, s. 1603–1628; zob. też MACZYŃSKI, C. *Boje Lwowskie. Oswobodzenie Lwowa (1–24 listopada 1918 roku)* [online]. Warszawa: Wydawnictwo Rzeczpospolita, 1921. [Dostęp 11.11.2017]. Dostępny w: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/13434/edition/12090/content?ref=desc>; biogram S. J. Bastyra: KOZAK, Z. dz. cyt., s. 214–222. ISSN 0137–4168; ROMEYKO, M. Ze wspomnień wojennych lotnictwa polskiego. *Lot Polski* 1937, r. 12, nr 1, s. 2–5.

Ryc. 3. Fotografia kpt. pil. Stefana Bastyr.
Źródło: *Przeгляд Lotniczy* 1938, r. 11, nr 11.

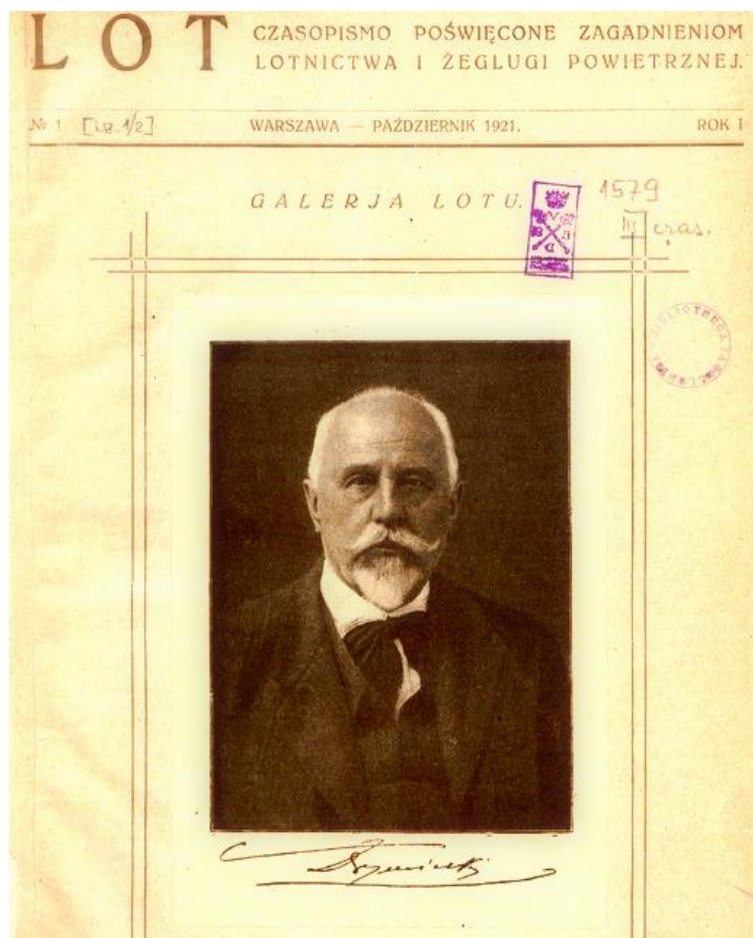
2. „Lot Polski”

„Lot Polski” wydawano w Warszawie w latach 1921–1939. Założycielem pisma był January Grzędziński (1891–1975), wiceprezes Aeroklubu RP i założyciel Ligi Obrony Powietrznej Państwa. Pod jego redakcją ukazywał się w Warszawie miesięcznik „Lot” w latach 1921–1923 wydawany przez Towarzystwo Wydawnicze Lot. Między 1923 a 1933 r. wydawcą została Liga Obrony Powietrznej Państwa. Uległ zmianie tytuł i podtytuł: „Lot Polski: czasopismo poświęcone zagadnieniom lotnictwa i żeglugi powietrznej”. Funkcję redaktora w latach 1921–1926 pełnił nadal J. Grzędziński, a w latach 1926–1928 – Józef Relidzyński. Następnie w 1936 r. uzyskało tytuł: „Lot i Obrona Przeciwlotniczo–Gazowa Polski: organ LOPP” (red. nacz. Józef Jungrav, Zenon Wyrzykowski, Jerzy Witkowski 1931–1933; red. odp. Juliusz Baykowski).

Każdy rocznik czasopisma kończy się numerem specjalnym, ze spisem tematów. Struktura tematyczna obejmuje działy: *Listy, Przemówienia, Obronę powietrzną i przeciwigazową, Artykuły i publikacje, Technikę, Lotnictwo polskie, Lotnictwo zagraniczne, Nauka i technika, Międzynarodowe zjazdy i konferencje, Zawody, Rajdy, Konkursy, Kronika międzynarodowa, Beletrystyka, Sprawy młodzieży, Modele samolotów, Szybownictwo, Balony i sterowce, Przeglądy czasopism, Z żałobnej karty, Biuletyny LOPP.*

Publikacje na łamach „Lotu Polskiego” poświęcone lotnikom

W pierwszym numerze „Lotu Polskiego” redaktor czasopisma, J. Grzędziński, zamieszcza biogram S. Drzewieckiego (1844–1938) ze zdjęciem portretowym. Przedstawia historię życia i działalności wynalazczej autora teorii śmigła i teorii lotu mechanicznego³³. W latach 30. działało w Warszawie Towarzystwo im. S. Drzewieckiego popierające badania naukowe na rzecz lotnictwa. W numerze tym opublikowano wspomnienie pośmiertne o tragicznie zmarłym w katastrofie lotniczej, Adamie Haber-Włyńskim³⁴.

Ryc. 4. Stefan Drzewiecki
Źródło: *Lot Polski* 1921, nr 1, s.1.

We wspomnieniu o Bronisławie Potockim (1868–1926), prezesie bydgoskiego Komitetu LOPP, opisano jego zasługi jako organizatora kształcenia mechaników lotniczych, twórcy funduszy stypendialnych wspierających polskie wynalazki lotnicze oraz pomocy na rzecz bezrobotnych czy rodzin poległych lotników³⁵.

³³ GRZĘDZIŃSKI, J. Stefan Drzewiecki wynalazca, konstruktor. *Lot* 1921, nr 1-2, s. 2–6; zob. też GLASS, A. Drzewiecki Stefan 1844-1938. Wynalazca, pionier konstrukcji okrętów podwodnych i samolotów. W: Piłatowicz, J. (red.). *Inżynierowie polscy XIX i XX wieku, 100 najwybitniejszych polskich twórców techniki. T.7* [online]. Warszawa: Polskie Towarzystwo Historii Techniki, 2001, s. 62-64 [Dostęp 21.02.2017]. Dostępny w: <http://bc.pollub.pl/dlibra/doccontent?id=240>.

³⁴ [KF]. Adam Haber-Włyński. (Wspomnienie pośmiertne). *Lot* 1921, nr 1, s. 38-38.

³⁵ Z żałobnej karty. Śp. dr Bronisław Potocki. *Lot Polski* 1926, r. 4 nr 10, s. 17.

Kazimierzowi Zawiszy (1858–1926), zasłużonemu działaczowi LOPP, tragicznie zmarłemu prezesowi Komitetu Wileńskiego, oddano hołd, podkreślając jego zaangażowanie jako jednego z najzbarliwszych pionierów idei silnego lotnictwa polskiego³⁶.

Opublikowano także wspomnienie poświęcone pilotowi Aleksandrowi Serednickiemu (1886–1926). Krótki biogram zawiera informacje o miejscu urodzenia, dzieciństwie i ścieżce zawodowej pilota. Podkreślono jego zalety i zaangażowanie w lotnictwie. W 1920 r. mianowany szefem lotnictwa kwatery naczelnego wodza, za loty bojowe na froncie zostaje odznaczony orderem *Virtuti Militari* V kl. i *Krzyżem Walecznych*. W 1921 r. wyznaczono go na stanowisko dowódcy 3. pułku lotniczego, a w 1922 r. – mianowano inspektorem lotnictwa przy Departamencie IV Żeglugi Powietrznej Ministerstwa Spraw Wojskowych. Pozostaje na tym stanowisku do chwili tragicznej śmierci³⁷.

W kolejnym roczniku opublikowano artykuł bogaty w informacje biograficzne o wszechstronnie uzdolnionym i aktywnym wynalazcy, prekursorze lotnictwa, Tytusie Liviuszu Boratinim (1618–1681), żyjącym jeszcze w XVII w., pochodzącym z Włoch, z wyboru mieszkającym w Polsce³⁸, który dokonywał prób budowania skrzydeł do latania i obmyślił koncepcję ornitoptera – maszyny latającej dzięki ruchomym skrzydłom.

W dziale *Z żałobnej karty* znajduje się wspomnienie o Karolu Trzetrzevińskim (?–1930), współzałożycielu Aeroklubu Warszawskiego, założycielu Aeroklubu Akademickiego, entuzjaście lotnictwa. W 1930 r. wraz z pasażerem ponieśli śmierć, na lotnisku Mokotowskim w Warszawie podczas oblotu samolotu oznaczonego SP-ACF, skonstruowanego na Politechnice Warszawskiej. Do wypadku przyczynił się silny wiatr i przeciągnięcie maszyny do korkociągu na małej wysokości. Oprócz pozytywnych określeń o kpt. Trzetrzevińskim (wzór człowieka przestworzy) w nocie biograficznej zamieszczono wiersz J. Mirskiego dedykowany zmarłemu tragicznie koledze³⁹.

W „Locie Polskim” został wspomnian Jan Zagleniczny (1866–1931), parlamentarzysta II RP, inicjator i założyciel Towarzystwa Obrony Przeciwgazowej, prezes Rady Głównej LOPO⁴⁰. Niekiedy w czasopiśmie pojawiał się tylko nekrolog, jak np. informujący o śmierci Stefana Niedka, prezesa Komitetu Powiatowego Wileńsko-Trockiego LOPP⁴¹.

W podsumowaniu roku 1931 wymieniono sukcesy lotników, ale też, przy okazji Dnia Zadusznego, zamieszczono wspomnienia o lotnikach i konstruktorach zmarłych w danym roku. Sylwetka inż. Kazimierza Puławskiego (1901–1931) stanowi pochwałę kreatywności umysłu konstruktora. Paradoksalnie, spełniwszy marzenie o posiadaniu samolotu własnej konstrukcji, twórca zginął, lecąc tym samolotem⁴².

³⁶ Z żałobnej karty. Śp. Kazimierz Zawisza. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 11, s. 19.

³⁷ Z żałobnej karty. Śp. płk. pilot Stanisław Serednicki. Czarny tydzień lotnictwa polskiego. *Lot Polski* 1926, r.4, nr 5, s. 11.

³⁸ GOCEL, L. Próby lotnictwa w Polsce za Władysława IV. *Lot Polski* 1928, r. 6, nr 5, s. 518–520.

³⁹ MIRSKI, J. Lot w przestrzeń. *Lot Polski* 1930, r. 8, nr 4, s. 4; nt. historii Aeroklubu Warszawskiego zob. RUCHAŁA P. Powstanie i rozwój Aeroklubu Warszawskiego. *Polska Technika Lotnicza. Materiały Historyczne* [online]. 2012, r. 83, nr 8, s. 1–12. [Dostęp 22.01.2019]. Dostępny w: <https://doczz.net/doc/455338/powstanie-i-rozw%C3%B3j-aeroklubu-warszawskiego>.

⁴⁰ Śp. Jan Zagleniczny. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 22–23, s. 1.

⁴¹ [Nekrolog]. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 24, s. 18.

⁴² PUTIATYCZ–SURYNOWA, J. Bohaterom cześć w dniu zadusznym. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 21, s. 1–2.

W kolejnym roczniku zamieszczono wspomnienie w trzecią rocznicę śmierci mjr. Ludwika Idzikowskiego (1891–1929) oraz wiersz na jego cześć⁴³. Major zginął śmiercią lotnika – tragedia nastąpiła podczas trudnego z powodu warunków atmosferycznych przelotu nad oceanem. Wspomnienie napisano w stylu bardzo poważnym i podniosłym: *Wzorem rycerskich cnót Prajców wszedł do historii Wojska Polskiego w aureoli sławy polskiego oficera, nie wahającego się nigdy skąpać swych szlif we krwi, dla wielkich spraw Ojczyzny*⁴⁴.

Numer 9, pełen kontrastowych emocji, poświęcono zwycięstwu Polski w Challenge'u 1932 i twórcom RWD: Rogalskiemu, Żwirce i Wigurze. Zawiera także przemówienie radiowe pełne żalu, wygłoszone przez wiceprezesa Aeroklubu Polskiego ppłk. inż. Czesława Filipowicza na cześć tragicznie później zmarłych Żwirki i Wigury.

Wspomnienie Pani Prezydentowej Michaliny Mościckiej (1871–1932) nie zawiera wielu szczegółów dotyczących jej pochodzenia. Zaprezentowane zostało zaangażowanie we współpracę z LOPP, w Komitecie Społecznym Zrzeszenia Stowarzyszeń Przynależności Kobiet do Obrony Kraju. Mościcka była także autorką pomysłu utworzenia Cywilnej Szkoły Obrony Przeciwgazowej. W treści zawarto również apel o kontynuację tego dzieła i społecznego ufundowania budowy gmachu tej szkoły⁴⁵.

Sukcesy lotnicze omawiano w relacjach z zawodów, jednocześnie podkreślając pozytywne cechy zwycięzców. „Lot Polski” rejestruje okoliczności Lotu Okrężnego 1923 i przedstawia Ignacego Giedgowda (1897–1974) jako rewelacyjnego pilota *niezrównanej wytrzymałości, polskiego mistrza wielkich przelotów, który może i powinien stanąć w międzynarodowe szranki*⁴⁶.

Nawiązując do Trzeciego Tygodnia Lotniczego, odbywającego się w dniach 10–17 października 1926 r. na terenie całej Polski, zamieszczono relację z przelotu kpt. pilota Bolesława Orlińskiego (1899–1992) i mechanika st. sierżanta Leona Kubiaka, na trasie Warszawa – Tokio – Warszawa – 22 600 km, trwającego 121 godzin i 16 minut⁴⁷. Zrelacjonowano perypetie załogi, z przymusowymi międzylądowaniami z powodu awarii. Przedstawiono tu niezłomność załogi i bohaterstwo przezwyciężania przeciwności – wichura złamała lewe skrzydło i śmigło, jednak udało się je naprawić. Zażegnano też problemy defektów silnika i braku oleju. Wydarzeniu temu oraz jej bohaterowi – kpt. B. Orlińskiemu redakcja „Lotu Polskiego” poświęciła numer 11 z 1926 r. Znajduje się tam również biogram pilota z fotografiami relacji z pobytu w Tokio, z wydarzeń odznaczenia lotników przez przedstawiciela Japońskiego Cesarskiego Towarzystwa Lotniczego medalem zasługi⁴⁸.

Zamiast oficjalnej notki, sylwetkę Hanny Henneberżanki (?–1934) zaprezentowano w stylu swobodnego opisu. Pierwsza pilotka warszawska, studentka profesora Tadeusza Pruszkowskiego, pilota-malarza w Szkole Sztuk Pięknych, przejawiała zamiłowanie do latania. Zamieszczona fotografia potwierdza autentyczność opisu, który zwraca uwagę na zewnętrzne, kobiece cechy, na urok osobisty pilotki, uśmiechniętej blondynki – „beniaminka”

⁴³ KRUK, M. Ku pamięci majora. *Lot Polski* 1932, r. 10, nr 7, s. 1.

⁴⁴ KRUK, M. W dniu chwały i żałoby. *Lot Polski* 1932, r. 10, nr 7, s. 3.

⁴⁵ WODZIŃSKA, B. Miej serce i patrz w serce. *Lot Polski* 1932, r. 10, nr 9, s. 1.

⁴⁶ Plon Lotu Okrężnego 1923 r. *Lot Polski* 1923, r. 1, nr 3, s. 2–4.

⁴⁷ J.R. Warszawa – Tokio – Warszawa. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 10, s. 16.

⁴⁸ *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 11, s. 2–14, zob. też osobiste wspomnienia: ORLIŃSKI, B. *Moje wrażenia z lotu do Tokio*. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1938.

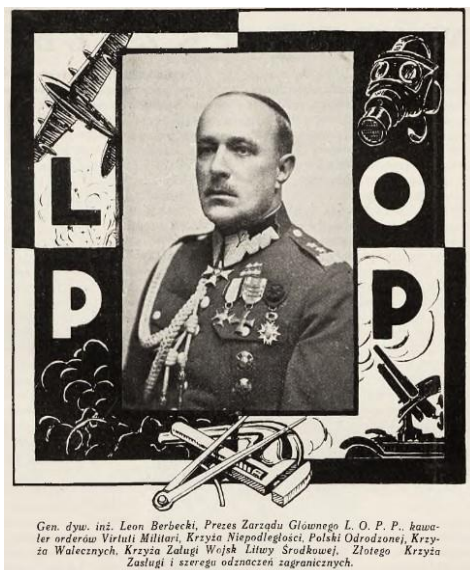
uskrzydłonej braci. Fragmenty tekstu ujęto w formie dialogu. Notka zawiera opis lotu Henneberżanki z inż. Zygmuntem Puławskim, nieudanego, ale zakończonego szczęśliwym wodowaniem na Wiśle, w okolicy Kazimierza⁴⁹. Pilotka zginęła nieco później tragicznie, w 1934 r., w wyniku doznanych obrażeń w katastrofie szybowca.

Artykuł o Zofii Mikulskiej, która zdobyła nagrodę w maju 1933 r., w Zlocie Gwiazdzistym na II Międzynarodowym Meetingu Lotniczym za przelot największej liczby kilometrów, również zawiera jej opis zewnętrzny – wysoka, szczupła, o spokojnych, niebieskich oczach⁵⁰. Kobiętomlotniczkom poświęcano coraz więcej uwagi na łamach czasopisma „Lot Polski”⁵¹.

Notatka o pierwszym polskim rekordziście świata, w 1926 r. kpt. pil. Bolesław Stachoń (1897–1941) w 14 min. osiągnął wys. 6000 m., zawiera krótki opis sylwetki tego pilota. Dołączono także jego fotografię na karcie tytułowej czasopisma⁵².

Model sylwetki lotnika, jego cechy osobowości decydujące o powodzeniu w pracy oraz zasady pomyślnego lotu na długiej trasie, opracował płk. Ludomił Rayski w artykule instruktażowym o dalekich lotach⁵³. Sam zdobył doświadczenie tego typu lotu w 1925 r. na trasie Warszawa – Paryż – Madryt – Casablanca – Tunis – Ateny – Konstantynopol – Warszawa.

Z okazji wyboru generała dyw. inż. Leona Berbeckiego (1875–1963) na prezesa Zarządu Głównego LOPP przez Walne Zgromadzenie Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, redakcja czasopisma złożyła gratulacje na jego pierwszych stronach numeru 7 z 1933 r. Zamieszczono życiorys oficera.

Ryc. 4. Gen. dywizji inż. Leon Barbecki
Źródło: *Lot Polski* 1933, r. 11, nr 7, s. 1–2.

⁴⁹ WIELOWIEYSKI, J. Pierwsza kraksa. *Lot Polski*, 1931, r. 9, nr 15, s. 6; O kobietach lotnikach zob. też Lotnictwo a kobiety. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 24, s. 16; N.J. Kobieta a lotnictwo. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 9, s. 6–7; TRZCIŃSKA-KOSTERBINA, Z. Kobiety as lotniczy Anglii. Miss Amy Johnson w Warszawie. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 2, s. 2.

⁵⁰ T. K. Lotniczka Polka pod italskim niebem – p. Zofja Mikulska. *Lot Polski* 1933, r. 11, nr 7, s. 8.

⁵¹ G. Rola kobiet w lotnictwie. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 22–23, s. 4–5.

⁵² Pierwszy polski rekord światowy. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 5, s. 1–2.

⁵³ RAYSKI, L. Dalekie przeloty. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 5, s. 4–6.

W biogramie podkreślono wagę tradycji patriotycznych rodziny generała, który był synem powstańca styczniowego i wnukiem powstańca listopadowego. Za zasługi dla ojczyzny został kawalerem orderów *Virtuti Militari*, *Krzyża Niepodległości Polski Odrodzonej*, *Krzyża Walecznych*, *Krzyża Zasługi Wojsk Litwy Środkowej*, *Złotego Krzyża Zasługi*, otrzymał także wiele odznaczeń zagranicznych⁵⁴.

Wśród numerów tematycznych „Lotu Polskiego” z 1927 r. wyróżnia się nr 4 poświęcony działaczom lotnictwa Regionu Śląskiego oraz nr 5 z 1933 r. poświęcony 10. rocznicy powstania Ligi Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej i historii poszczególnych oddziałów.

Nota biograficzna o Czesławie Tańskim (1862–1942) przedstawia artystę malarza, jednocześnie pioniera polskiego szybownictwa, jednego z pierwszych twórców konstrukcji lotniczych (1884 r. Lotnia – pierwszy aparat latający w Polsce). Kształcił się w Warszawie i Monachium, a działał jeszcze pod koniec wieku XIX. Dążył do udoskonalania skrzydeł, jednak nie udało mu się wzbić w powietrze⁵⁵.

Z okazji jubileuszu pracy Tadeusza Karpińskiego, pilota PLL LOT, który latał od roku 1922, opublikowano w 1931 r. notkę prasową: *Dnia 24 grudnia 1930 r. pilot Polskich Linij Lotniczych „Lot”, p. Tadeusz Karpiński, prowadząc samolot na linii Warszawa–Lwów, ukończył pół miliona kilometrów, które przebył w powietrzu w służbie pilota komunikacyjnego*⁵⁶. Podkreślono tutaj zalety bezwypadkowego latania, w czym miał swój udział kapitan–jubilat.

Sylwetki kpt. pil. Stanisława Skarżyńskiego i por. obs. Andrzeja Markiewicza zaprezentowano w opisie przebiegu lotu nad Afryką o długości 22 000 km pokonanego w 25 etapach. W artykule przedstawiono wysoką ocenę lotu. Wskazano na jego precyzję, wynikającą z osobowości bohaterów. Podkreślono entuzjazm, jaki w społeczeństwie wywołał ten przelot, jak zabiegano o wywiady prasowe z pilotami, jak ich wylewnie przyjęło społeczeństwo i władze po lądowaniu. *Obsada rzeczywiście była dobrana doskonale. Kpt. Skarżyński człowiek spokojny, o stalowych nerwach, świadomy celu i pełen wiary w powodzenie. Por. Markiewicz, młody, bardziej zapalony, dobry technik, ambitny oficer, rozmówany w krajach egzotycznych. Para zgrana i zdolna do najostrzejszych prób*⁵⁷.

W czerwcu 1932 r. na lotnisku Okęcie oczekiwany był przez władze państwowe kolejny bohater lotu długodystansowego, Stanisław Hausner (1900–1935). Oczekiwanie okazało się daremne – Hausner dryfował na częściowo zanurzonej samolocie Rosa Maria. Dopiero po tygodniu kapitan został znaleziony na Atlantyku przez załogę niewielkiego angielskiego transportowca „Circeshell”. Cały ten czas nie tracił nadziei, sprzyjała mu pogoda, racjonalnie wydzielał sobie zapasy jedzenia. Nadziei na odnalezienie nie traciła również jego żona. Uratowany kapitan zabiegał o ocalenie samolotu, ale niestety nie udało się to załodze statku⁵⁸.

W krytycznych wspomnieniach wojennych nt. lotnictwa polskiego Marian Romeyko łączy opisy strategii i rozmieszczenia eskadr, z nazwiskami dowódców i charakterem ich udziału

⁵⁴ The right man on the right place. *Lot Polski* 1933, r. 11, nr 7, s. 1–2.

⁵⁵ CYBULSKI, T. Czesław Tański. *Lot Polski* 1930, r. 8, nr 2, s. 7; zob. też DEMIDOWICZ, T. (red.) Sesja popularnonaukowa „Czesław Tański – pionier polskiego lotnictwa”: Janów Podlaski, 13–14 VI 2003 r. [Sprawozd.] *Rocznik Naukowy - Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie* 2003, r. 10, s. 301-304; JASIUK, J. Malarz, który chciał latać. *Przegląd Techniczny* 2000, nr 11, s. 16. ISSN 0137-8783.

⁵⁶ Pół mln kilometrów w powietrzu. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 3, s. 9.

⁵⁷ W[ITKOWSKI] J. Lot nad Afryką. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 10, s. 2–3, 9.

⁵⁸ WIELOWIEYSKI, J. Stanisław Hausner bohater Atlantyku. *Lot Polski* 1932, r. 10, nr 7, s. 7–8.

w walkach myśliwców. Analizuje przyczyny klęski III dywizjonu w walce o obronę Lwowa. Piśsze o śmierci dowódcy – Stefana Bastyra i dalszych w efekcie zwycięskich walkach 7. Kościuszkowskiej Eskadry Myśliwskiej. Zamieszczono zdjęcie oficerów lotnictwa tej eskadry odznaczonych *Virtuti Militari* przez gen. Stanisława Hallera⁵⁹.

3. „Młody Lotnik” i „Skrzydłata Polska”

„Młody Lotnik” wydawany był w latach 1925–1929 w Warszawie przez Zarząd Główny Polskiego Lotniczego Związku Młodzieży jako miesięcznik poświęcony popularyzacji lotnictwa. Redaktorem pisma był Jerzy Osiński (1906–1982). Patronowały wydawnictwu Liga Obrony Powietrznej Państwa, Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Polski Lotniczy Związek Młodzieży. Publikowano tam bilanse lotnicze za każdy rok, sprawozdania z zawodów, informacje techniczne i nt. działalności Aeroklubu Polskiego, metod kształcenia, kronikę wydarzeń lotniczych na świecie oraz rozwoju lotnictwa sportowego, komunikacyjnego, wojskowego.

„Skrzydłata Polska: Miesięcznik Lotniczy” poświęcony głównie lotnictwu sportowemu i turystyce powietrznej utworzono w 1930 r. po połączeniu tytułów poprzednio publikowanych: „Młody Lotnik” i „Pilot”, jako organ Polskich Klubów Lotniczych. Redaktorem był wówczas Jerzy Osiński, wydawcą – Wydawnictwo Komitetu Stołecznego Ligii Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej w Warszawie. Genezie tego wydawnictwa, jubileuszowi 10-lecia oraz I Zjazdowi Prasy Lotniczej, poświęcono artykuły w czasopiśmie „Lot Polski”⁶⁰. Numer pierwszy każdego rocznika „Skrzydlatej Polski” zawierał bilans lotniczy roku ubiegłego.

Publikacje poświęcone lotnikom na łamach „Młodego Lotnika” i „Skrzydlatej Polski”

Skierowane do młodzieży czasopisma „Młody Lotnik”, „Pilot” oraz „Skrzydłata Polska” nie obfitowały w publikacje z informacjami biograficznymi. Zamieszczano je głównie przy okazji odnoszonych sukcesów i ilustrowano fotografiami. Z okazji 5-lecia Aeroklubu Rzeczypospolitej 28 grudnia 1932 r. relacjonowano otrzymanie dyplomów uznania przez zwycięzców zawodów lotniczych. Dyplomy sygnowane były przez płk. Rayskiego, ppłk. Filipiuka i mjr. Kwiecińskiego. Informację o tym wydarzeniu i dokonaniach pilotów opublikowano w „Skrzydlatej Polsce” z 1933 r.⁶¹

Jednym z ważniejszych wydarzeń, opisanych na łamach „Skrzydlatej Polski”, zakończonych powodzeniem, był lot na trasie Warszawa – Tokio – Warszawa. Na ten temat opublikowano wówczas wywiad z płk. L. Rayskim. Wywiad zawierał osobiste wspomnienie z tego lotu, wskazując na odwagę i precyzję lotników podejmujących wyzwanie lotów długodystansowych⁶². Opublikowano także omówienia i recenzje nowości wydawniczych dotyczących wspomnień lotników m.in. S. Skarżyńskiego o przelocie nad Afryką⁶³. Recenzowane książki oprócz charakterystyk sylwetek pilotów podkreślały romantyzm i piękno wszelkiej działalności pionierskiej⁶⁴.

⁵⁹ ROMEYKO, M. Ze wspomnień wojennych lotnictwa polskiego. *Lot Polski* 1937, nr 12, s. 2–5.

⁶⁰ „Skrzydłata Polska”. *Lot Polski* 1933, r. 11, nr 7, s. 21–22; zob. też OSIŃSKI, J. Od Młodego Lotnika do Skrzydlatej Polski – 10 lat wydawnictwa. *Lot Polski* 1933, r. 11, nr 10, s. 376.

⁶¹ KĄCZKOWSKI, Cz.J. Nasi czołowi piloci sportowi. *Skrzydłata Polska* 1933, nr 1, s. 19–22.

⁶² M.C. Po wielkim locie pułkownika L. Rayskiego. *Młody Lotnik* 1925, r. 2, nr 13, s. 5–7.

⁶³ SKARŻYŃSKI, S. Na RWD–5 przez Atlantyk. *Skrzydłata Polska* 1931, nr 12, s. 322.

⁶⁴ J.Rz. [Recenzja] *Nocny lot* / ST. EXUPERY, A. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1933. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 3, s. 84; zob. też LASKOWSKA, I. O „Księżde ku czci poległych lotników”. [Recenzja] *Ku czci*

Entuzjastyczne relacje „Skrzydlatej Polski” ze zwycięskiego dla Polski Challenge’u 1932 charakteryzowały triumfatorów. Pisano o trudnościach dowodzenia zespołem reprezentacji spowodowanych nadmiernymi aspiracjami i indywidualnością pilotów. Utrwalono autograf F. Żwirki z dedykacją i życzeniem sukcesu w kolejnym Challenge’u 1934⁶⁵. Cały numer 9 „Skrzydlatej Polski” z 1932 r. poświęcono historii Challenge’u. Zamieszczono tutaj mapy tras, listę uczestników (Eustachy Kołodziej, Marian Kmieć, Ładysław May, Jan Kulza, Leon Zamia-ra, Leon Gawęda, Stanisław Zientek, Eugeniusz Przysiecki, Gustaw Pokrzywka, Tadeusz Lewkowicz, Michał Lorenc) oraz zdjęcia i jedno-, dwuzdaniowe informacje biograficzne prezentujące status zawodowy⁶⁶. Niestety oprócz zwycięstwa odnotowano także tragiczne zdarzenie – katastrofę, w której zginęli F. Żwirko i S. Wigura, upamiętniono ich sylwetki⁶⁷.

Noty o pilotach znajdują się również z okazji ich udziału w Challenge’u 1934⁶⁸. Wspomnienie o Adamie Nowotnym (?–1934), pilocie szybowcowym, motorowym, konstruktorze oraz teoretyku lotnictwa z Aeroklubu Lwowskiego, podkreśla jego talent i ożywczy wpływ na środowisko lotnicze. Pisano o nim: *Zginął człowiek wielkiego talentu, ogromnej energii i niezwykłych możliwości. Zginął w chwili, kiedy nikt już nie wątpił, iż Jego gwiazda naukowca i konstruktora zaczyna coraz mocniej świecić na polu myśli twórczej naszego młodego lotnictwa*⁶⁹.

Wśród prasowych gatunków zawierających informacje biograficzne dominowała sylwetka wspomnieniowa – wspomnienie pośmiertne o charakterze pozytywno-rzeczowym. Na podstawie przeglądu spisów treści „Skrzydlatej Polski” wyodrębniono wspomnienia pośmiertne bieżące oraz z okazji rocznic. W pierwszą rocznicę śmierci, 29 maja 1935 r., opublikowano notatkę o Stanisławie Latwisie⁷⁰. Zamieszczono fotografię i informację o rocznicy śmierci Jerzego Rzewnickiego⁷¹.

W numerze 2/3 z 1931 r. przywołując daty śmierci tych, którzy zginęli w katastrofach lotniczych w 1930 r., oddano im hołd. Zamieszczono tutaj klepsydrę Władysława Laudańskiego, szefa mechaników, Karola Trzetrzewińskiego, pilota, członka Zarządu AAW, Franciszka Makowskiego, przedstawiciela prasy, Ludwika Rosińskiego⁷².

Pod fotografią Władysława Chodaczka dodano informację o jego śmierci i adnotację o wspomnieniu opublikowanym w biuletynie Aeroklubu Lwowskiego⁷³.

W dziale *O tych, co odeszli* znajduje się opis sylwetki Stanisława Nowkuńskiego (1903–1936) – wybitnego konstruktora, zdobywcy 1. i 2. miejsca w Challenge’u. Pracował on na Politechnice Warszawskiej oraz w Skodzie, późniejszych Państwowych Zakładach Lotniczych. Wymieniono jego dokonania, zamieszczono opis zewnętrzny określający go jako człowieka zamyślonego, spokojnego. Wspomnienie dotyczy także instruktora Michała Glatmana (1896–1936), który zginął śmiercią lotnika szybowcowego. Jest to standardowa notatka z datami

poległych lotników: księga pamiątkowa / M. ROMEYKO (red.). Warszawa, 1933. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 3, s. 86.

⁶⁵ WOJTYGA, A. Ze wspomnień o Żwirce i o Challenge’u 1932. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 8, s. 262–263.

⁶⁶ *Skrzydłata Polska* 1932, nr 9.

⁶⁷ KWIECIŃSKI, B. Franciszek Żwirko i Stanisław Wigura. *Skrzydłata Polska* 1932, nr 9, s. 199–200.

⁶⁸ Polski Zespół challenge’owy. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 8, s. 257–258.

⁶⁹ Aeroklub Lwowski. Ci, co odeszli. Śp. Adam Nowotny. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 11, s. 403.

⁷⁰ KRZYŻANOWSKI, B. Wspomnienie o por. Stanisławie Latwisie. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 6, s. 168.

⁷¹ Kronika ogólna. *Skrzydłata Polska* 1937, nr 11, s. 277.

⁷² [Nekrolog]. *Skrzydłata Polska* 1931, nr 2/3, s. 22.

⁷³ Władysław Chodaczek. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 3, s. 91.

ukończenia nauki, odbywania służby wojskowej⁷⁴. W tymże roku podczas lotu szkoleniowego zginął Michał Dzierżek (1910–1936). Uczniowie żegnali go jako przyjaciela, który „ich uskrzydlił”⁷⁵.

O Jerzym Rzewnickim (1900–1936), zastępcy Redaktora „Skrzydlatej Polski”, pisano „doskonały wzór Człowieka Powietrza”. Brak w notatce informacji typowych dla biogramu, natomiast zawiera ona opis zakończonego tragicznie oblotu prototypu podczas pokazu przed delegacją z Rumunii. O działalności zawodowej pilota pisano w samych superlatywach, a zginął on w katastrofie lotniczej o niewyjaśnionych przyczynach. Był też pisarzem – autorem książki o S. Latwisie, pisał artykuły, wspomnienia. W formie eseju przedstawiono charakterystykę twórczości J. Rzewnickiego jako mistrza słowa zwięzłości⁷⁶. W wymienionej katastrofie, tuż przed wymarżonym szkoleniem pilotażu, zginął Jerzy Szrajer (1912–1936), obserwator. Jego krótki biogram wskazuje na zaangażowanie zawodowe⁷⁷.

Z uwagi na wybitne dla lotnictwa zasługi S. Drzewieckiego (1844–1938), na łamach czasopism „Skrzydłata Polska” i „Lot” opublikowano obszernie wspomnienie pośmiertne. Pochodził z Podola, z rodziny ziemiańskiej. Studia i prace badawcze prowadził pod koniec XIX w. w Paryżu, Wiedniu, Petersburgu. Był autorem wielu wynalazków: cyrkla do kreślenia przekrojów stożkowych, przyrządu do samoczynnego kreślenia drogi statku na mapie, aparatu do kontroli prędkości lokomotywy. Pracował w zespole budowy łodzi podwodnych w Odessie. Następnie zainteresował się zaczynającym się rodzić lotnictwem. Notatka prasowa jest przekazem wyrazów uznania dla tego wynalazcy, pioniera nauki i techniki, aktywnego do późnego wieku. Posłużono się pozytywnymi określeniami sylwetki Drzewieckiego „zachowywał twórczą radość poznania”, skromność – stronił od rozgłosu⁷⁸.

Artykuł Janusza Meissnera zawiera pożądaną model sylwetki w zawodzie lotnika oraz uwagi autora odnośnie kształcenia pilotów. Podkreśla on znaczenie samokontroli i odwagi jako składowych siły moralnej, gwarantujących zwycięstwo. Dowodzi, że nie tylko umiejętności pilotażu decydują o pomyślnym locie, opisuje przebieg zdarzeń, kiedy kształtuje się cierpliwość pilota wobec trudności⁷⁹.

Podsumowanie

Analiza opublikowanych wspomnień o lotnikach w fachowej prasie międzywojennej dostarcza informacji o życiu i działalności przedstawicieli lotnictwa polskiego, pozwalając na wyodrębnienie portretu zbiorowego tej nowej naówczas grupy zawodowej i upamiętnienie jej zasług. Sylwetki pilotów, konstruktorów samolotów czy działaczy społecznych upamiętniano z okazji ich śmierci. Inspirację do publikacji sylwetek stanowiły także zwycięstwa w zawodach, z racji pokonywania rekordów czy odnoszenia sukcesów w lotach bojowych. W zaprezentowanym czasopiśmiennictwie wyróżniono wspomnienia pośmiertne, o charakterze pozytywno-rzeczowym; wspomnienia jubileuszowe oraz sylwetki osób w działaniu, zawarte w relacjach z wydarzeń lotniczych. Autorzy wspomnień opisują okoliczności śmierci lotników, podkreślają

⁷⁴ Ci, co odeszli. Stanisław Nowkuński. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 9, s. 268; Ci, co odeszli. Michał Glatman. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 9, s. 268.

⁷⁵ P.K. Śp. Michał Dzierżek. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 11, s. 321.

⁷⁶ KĄCZKOWSKI, Cz.J. Jerzy Rzewnicki. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 12, s. 342–343.

⁷⁷ Ci co odeszli: Jerzy Szrajer. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 12, s. 363.

⁷⁸ Stefan Drzewiecki. *Skrzydłata Polska* 1938, nr 5, s. 129–130.

⁷⁹ MEISSNER, J. Siła moralna pilota sportowego. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 3–4, s. 93–96.

pozytywne cechy osobowości i zaangażowanie w służbę lotniczą, wojskową i cywilną w początkach lotnictwa polskiego. Lotnicy formowali wówczas pierwsze eskadry bojowe, działali społecznie w towarzystwach lotniczych, tworzyli podstawy polityki budowy lotniczej infrastruktury w Polsce niepodległej.

Jak przewidują reguły klasycznej wersji wspomnienia pośmiertnego – notatki prasowej, jako dominującego tutaj gatunku z elementami biograficznymi, opisy sylwetek zwykle nie są zbyt obszerne. W tytule znajduje się imię i nazwisko przedstawianej postaci. Rzadko występuje lid. W pierwszym akapicie zawarte są informacje o śmierci. Następnie pojawiają się opisy faktów dotyczących wykształcenia i życia zawodowego, często z wyodrębnieniem pozytywnych cech przedstawianej osoby. W przypadku sylwetek osób szczególnie zasłużonych, dłuższe notatki nawiązują do typowych elementów biogramu – podają miejsca urodzenia, opis rodziny. Wyróżnia się stałe intencje tego przekazu: powiadomienie o śmierci osoby związanej z lotnictwem, etapy życia – edukację, działalność zawodową, społeczną, zasługi; rzadziej – opis zewnętrzny, szczegółową charakterystykę osobowości, opinie na temat osoby prezentowanej. Celem tych publikacji jest także oddanie chwały i szacunku, utrwalenie pamięci o lotnikach oraz przekazanie świadectwa życia dla przyszłych pokoleń, co wskazuje na wychowawczy charakter publikacji⁸⁰. Sylwetki-wspomnienia łączą w sobie obiektywne cechy tekstów informacyjnych o życiu i okolicznościach śmierci polskich lotników, działaczy organizacji lotniczych. Pozostając wierne faktom, nawiązują do tekstów publicystycznych, choć zawierają także elementy subiektywne: wartościowanie, sugestie autorów. Dokumentalny autentyzm wspomnień daje świadectwo epoki w wolnej Polsce. We wspomnieniach stosowano niekiedy poetyckie środki wyrazu, np. metaforę czy porównanie: *Została po nim pamięć jak po tym meteorze, który przemknął po naszym firmamencie, po którym ślad długo jeszcze mówić będzie o odwadze i poświęceniu lotnika. Szaremu żołnierzowi lotnictwa cześć!*⁸¹

Opisy sylwetek są zróżnicowane, w odniesieniu do stopnia szczegółowości. Informacje dotyczące osób znanych i zasłużonych nie ograniczały się do suchych faktów. W przypadku postaci mniej znanych wybierano krótki szablon notatki prasowej. Dołączone fotografie dają obraz epoki: umundurowanie, obowiązujący styl ubrania cywilnego, sportowego, uczesania, a wyraz twarzy osób portretowanych niekiedy wskazuje na ich emocje.

Odpowiedzi na postawione na wstępie pytania o charakter tożsamości tej grupy, jako ludzi z pasją, z poczuciem obowiązku i honoru, kreatywnych, odważnych, odpowiedzialnych, sumiennych, cierpliwych, wytrwałych, patriotów aktywnie zaangażowanych na rzecz rozwoju lotnictwa i kraju, pozwalając na wyodrębnienie cech wspólnych polskich lotników, określają ich portret zbiorowy. W świetle opinii nt. Polski jako narodu ludzi walecznych i odważnych – istnieje korelacja tej opinii z cechami portretowanych osób. Prezentowane sylwetki mogły stanowić wzór do naśladowania i inspirację dla młodych czytelników prasy lotniczej, stojących przed wyborem zawodu. Odwaga, silna wola i rozsądek, których znaczenie podkreśla *Retoryka* Arystotelesa, znajdują również zainteresowanie współczesnych badaczy zajmujących się analizą biogramów lotników. W badaniach charakteryzujących grupy zawodowe wskazuje się, że przejawiane przez lotników wojennych, wymienione cechy wyróżniają reprezentantów także innych rodzajów lotnictwa⁸².

⁸⁰ WOJTAK, M. *Gatunki prasowe*. Lublin: Wydaw. UMCS, 2004, s. 124. ISBN 83-2272-255-9.

⁸¹ Tamże, s. 121.

⁸² BOGOŁĘBSKA, B. Wartości i uczucia we współczesnych polskich reportażach. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Rossica* 2008, r. 5, s. 245–246. ISSN 1427-9681.

Obecnie, po 100 latach funkcjonowania lotnictwa polskiego, *zauważono, że granice rozwoju tej dziedziny działalności ludzkiej, wyznaczają nie tyle nowoczesne technologie i możliwości twórcze konstruktorów, lecz psychofizyczne możliwości pilotów, to jest ludzi bezpośrednio włączonych we współpracę w tym, tak zwanym, „systemie człowiek-maszyna”⁸³.*

Opracowane zestawienie bibliograficzne (załącznik 1) stanowi źródło dla dalszych ewentualnych badań biograficznych lotników polskich.

Bibliografia:

1. [KF]. Adam Haber-Włyński. (Wspomnienie pośmiertne). *Lot Polski* 1921, nr 1, s. 38-38.
2. [Nekrolog]. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 24, s. 18.
3. [Nekrolog]. *Skrzydłata Polska* 1931, nr 2/3, s. 22.
4. *Skrzydłata Polska*. *Lot Polski* 1933, r. 11, nr 7, s. 21–22.
5. ADAMOWICZ R. Cel, organizacja i forma pracy komisji lotnictwa sportowego. *Skrzydłata Polska* 1931, nr 2–3, s. 31–33.
6. Aeroklub Lwowski. Ci, co odeszli. Śp. Adam Nowotny. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 11, s. 403.
7. BARTEL, R., CHOJNACKI, J., KRÓLIKIEWICZ, T., KUROWSKI, A. *Z historii polskiego lotnictwa wojskowego 1918–1939*. Warszawa: MON, 1978.
8. BOGOŁĘBSKA, B. Wartości i uczucia we współczesnych polskich reportażach. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Rossica* 2008, r. 5, s. 245–246. ISSN 1427-9681.
9. BONDARYK, P. *Historia lotnictwa w Polsce*. Warszawa: Carta Blanca, 2011. ISBN 978-83-7705-047-7.
10. Budowa lotniska na Okęciu. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 12, s. 9–12.
11. CHWALBA, A. *Samobójstwo Europy. Wielka wojna 1914–1918*. Warszawa: Wydaw. Literackie, 2014. ISBN 97-8830-805-303-4.
12. Ci co odeszli: Jerzy Szrajer. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 12, s. 363.
13. Ci, co odeszli ... *Przegląd Lotniczy* 1935, r. 8, nr 7, s. 308.
14. Ci, co odeszli. Michał Glatman. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 9, s. 268.
15. Ci, co odeszli. Stanisław Nowkuński. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 9, s. 268.
16. Ci, co odeszli. Śp. mjr. pil. Aleksander Łaguna. Śp. Inżynier Kazimierz Baliński. *Przegląd Lotniczy* 1934, r. 7, nr 10, s. 466.
17. Ci, co odeszli... *Przegląd Lotniczy* 1935, r. 8, nr 10, s. 447.
18. Ci, co odeszli... *Przegląd Lotniczy* 1935, r. 8, nr 4, s. 173.
19. Cieniom pułkownika dyplomowanego pilota Stanisława Jasińskiego. *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, nr 7/8, s. 320–322.
20. CISEK, J. *Kosciuszko, We are here! : American pilots of the Kosciuszko Squadron in defense of Poland, 1919–1921* [online]. London: Jefferson, N.C.: McFarland, 2002. [Dostęp 12.11.2017]. Dostępny w: <https://books.google.pl/books?id=vNolDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>.
21. CYBULSKI, T. Czesław Tański. *Lot Polski* 1930, r. 8, nr 2, s. 7.
22. DĄBROWSKA, J. Czynniki ludzkie w lotnictwie. *Prace Instytutu Lotnictwa* 2011, r. 12, 221, s. 66–70. ISSN 0509-6669.
23. DEMIDOWICZ, T. (red.) Sesja popularnonaukowa „Czesław Tański – pionier polskiego lotnictwa”: Janów Podlaski, 13–14 VI 2003 r. [Sprawozd.] *Rocznik Naukowy - Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie* 2003, r. 10, s. 301-304.
24. E.M. W hołdzie naszym rodakom. *Przegląd Lotniczy* 1934, r. 7, nr 7, s. 294–295.
25. G. Rola kobiet w lotnictwie. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 22–23, s. 4–5.
26. GLASS, A. Drzewiecki Stefan 1844-1938. Wynalazca, pionier konstrukcji okrętów podwodnych i samolotów. W: Piłatowicz, J. (red.). *Inżynierowie polscy XIX i XX wieku, 100 najwybitniejszych polskich twórców techniki. T.7* [online]. Warszawa: Polskie Towarzystwo Historii Techniki, 2001, s. 62-64. [Dostęp 21.02.2017]. Dostępny w: <http://bc.pollub.pl/dlibra/doccontent?id=240>.
27. GLASS, A. RWD. W: Piłatowicz, J. (red.). *Inżynierowie polscy XIX i XX wieku, 100 najwybitniejszych polskich twórców techniki. T.7* [online]. Warszawa: Polskie Towarzystwo Historii Techniki, 2001, s.

⁸³ DĄBROWSKA, J. Czynniki ludzkie w lotnictwie. *Prace Instytutu Lotnictwa* 2011, r. 12, 221, s. 66–70. ISSN 0509-6669.

- 213-216. [Dostęp 21.02.2017]. ISBN 83-87992-15-1. Dostępny w:
<http://bc.pollub.pl/dlibra/doccontent?id=240>.
28. GOCEL, L. Próby lotnictwa w Polsce za Władysława IV. *Lot Polski* 1928, r. 6, nr 5, s. 518–520.
 29. GOGOŁEK, W. *Słownik biograficzny techników polskich. Jubileuszowe wydanie specjalne*. Warszawa: SIGMA-NOT, 2015. ISBN 83-8500-137-8.
 30. GRZĘDZIŃSKI, J. Stefan Drzewiecki wynalazca, konstruktor. *Lot* 1921, nr 1-2, s. 2–6.
 31. I Zjazd Polskiej Prasy Lotniczej. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 1, s. 14–15.
 32. J.R. Warszawa – Tokio – Warszawa. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 10, s. 16.
 33. J.Rz. [Recenzja] *Nocny lot* / ST. EXUPERY, A. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1933. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 3, s. 84.
 34. JANUSZEWSKI, S. *Tajne wynalazki lotnicze Polaków. Rosja 1870–1917*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 1998. ISBN 83-7085-328-5.
 35. JASIUK, J. Malarz, który chciał latać. *Przegląd Techniczny* 2000, nr 11, s. 16. ISSN 0137-8783.
 36. JUNGOWSKI, E. *O pionierach polskiej myśli lotniczej*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1967.
 37. KĄCZKOWSKI, Cz. J. Jerzy Rzewnicki. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 12, s. 342–343.
 38. KĄCZKOWSKI, Cz. J. Nasi czołowi piloci sportowi. *Skrzydłata Polska* 1933, nr 1, s. 19–22.
 39. KMIĘCIK, T. Polskie lotnictwo wojskowe w okresie międzywojennym. *Słupskie Studia Historyczne* 2009, r. 15, s. 203–211. ISSN 1641–9650.
 40. KONIECZNY, J.R. *Mała encyklopedia lotników polskich*. Warszawa: Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, 1983. ISBN 832-06-0337-4.
 41. KOZAK, Z. Pierwsi lotnicy Polski niepodległej. *Rocznik Przemyski* 2008, r. 44, nr 1, s. 214–222. ISSN 0137-4168.
 42. KOZŁOWSKI, R. *Działalność wychowawcza w polskim lotnictwie wojskowym w latach 1918–1939*. Warszawa: Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW, 1993. (Rozprawa doktorska na pracach rękopisu).
 43. *Kpt. Skarżyński – Lot przez Atlantyk: wystawa* [online]. [Dostęp 28.12.2018]. Dostępny w: <https://www.youtube.com/watch?v=0ImY49NhqAM>.
 44. Kronika ogólna. *Skrzydłata Polska* 1937, nr 11, s. 277.
 45. KRUK, M. Ku pamięci majora. *Lot Polski* 1932, r. 10, nr 7, s. 1.
 46. KRUK, M. W dniu chwały i żałoby. *Lot Polski* 1932, r. 10, nr 7, s. 3.
 47. KRZYŻANOWSKI, B. Wspomnienie o por. Stanisławie Latwisie. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 6, s. 168.
 48. KWIECIŃSKI, B. Franciszek Żwirko i Stanisław Wigura. *Skrzydłata Polska* 1932, nr 9, s. 199-200.
 49. LASKOWSKA, I. O „Księżde ku czci poległych lotników”. [Recenzja] *Ku czci poległych lotników: księga pamiątkowa* / M. ROMEYKO (red.). Warszawa, 1933. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 3, s. 86.
 50. LASKOWSKI, F. Geneza „morale” lotnika. *Przegląd Lotniczy* 1934, r. 7, nr 6, s. 275–277.
 51. *Lot*
 - 1921 (1–3)
 - 1922 (1–4)
 - 1923 (1–2)
 52. *Lot i Obrona Przeciwlotniczo-Gazowa Polski*
 - 1934–1935 (1–26)
 - 1937 (1–12)
 - 1938 (8–9)
 - 1939 (1–5)
 53. *Lot Polski*
 - 1924 (6–15)
 - 1925 (1–11)
 - 1926 (1–12)
 - 1927 (3–12)
 - 1931 (1–24)
 - 1933 (1–12)
 54. Lotnictwo a kobiety. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 24, s. 16.
 55. ŁAGUNA, A. Wspomnienie o Ludwiku Idzikowskim (1891–1929). *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, s. 367–370.
 56. M.C. Po wielkim locie pułkownika L. Rayskiego. *Młody Lotnik* 1925, r. 2, nr 13, s. 5–7.
 57. MADEJSKI, W. Lotnictwo w pierwszych dniach obrony Lwowa. *Przegląd Lotniczy* 1938, nr 11, s. 1603–1628.
 58. MASIERAK, L. Specjaliści od ziemi i nieba. *Tygodnik Solidarność: czasopismo NSZZ Solidarność* 2017, nr 46, s. 48–51. ISSN 0208-8045.

59. MAĆZYŃSKI, C. *Boje Lwowskie. Oswobodzenie Lwowa (1–24 listopada 1918 roku)* [online]. Warszawa: Wydawnictwo Rzeczpospolita, 1921. [Dostęp 11.11.2017]. Dostępny w: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/13434/edition/12090/content?ref=desc>.
60. MEISSNER, J. Siła moralna pilota sportowego. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 3–4, s. 93–96.
61. MIRSKI, J. Lot w przestrzeń. *Lot Polski* 1930, r. 8, nr 4, s. 4.
62. *Młody Lotnik*
1924–1930
63. N.J. Kobieta a lotnictwo. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 9, s. 6–7.
64. NIESTRAWSKI, M. Wizerunek dowódców polskiego lotnictwa generałów Włodzimierza Zagórskiego i Ludomiła Rayskiego w polskiej historiografii. *Studia z Dziejów Polskiej Historiografii Wojskowej* 2013, r. 14, s. 67–85. ISSN 0137-5202.
65. NIESTRAWSKI, M. Wkład Wielkopolski w budowę wojsk lotniczych II Rzeczypospolitej w ocenie publicystów „Przeglądu Lotniczego”. *Studia z Dziejów Polskiej Historiografii Wojskowej* [online] 2012, r. 13, s. 39–53. ISSN 0137–5202. [Dostęp 14.11.2017]. Dostępny w: <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/6295>.
66. On les aura... *Przegląd Lotniczy* 1933, r. 6, nr 5–6, s. 206–207.
67. ORLIŃSKI, B. *Moje wrażenia z lotu do Tokio*. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1938.
68. ORŁOWSKI, B. Tytus Liwiusz Burattini (pol.). W: PIŁATOWICZ, J.(red.). *Inżynierowie polscy XIX i XX wieku, 100 najwybitniejszych polskich twórców techniki. T.7* [online]. Warszawa: Polskie Towarzystwo Historii Techniki, 2001, s. 24–26. [Dostęp 21.02.2017]. ISBN 83-87992-15-1. Dostępny w: <http://bc.pollub.pl/dlibra/doccontent?id=240>.
69. OSIŃSKI, J. Od Młodego Lotnika do Skrzydlatej Polski – 10 lat wydawnictwa. *Lot Polski* 1933, r. 11, nr 10, s. 376.
70. Ostatni wywiad z kpt. Żwirką, 36 godzin przed tragedią cieszyńską. *Gazeta Kielecka* 1932, r. 63, nr 78, s. 2.
71. P.K. Śp. Michał Dzierżek. *Skrzydłata Polska* 1936, nr 11, s. 321.
72. PESZKE, M. Review of English language historiography of the Polish Air Force'. *Air Power History* 2003, r. 50, nr 1, s. 46. ISSN 1044-016X.
73. PIĄTKOWSKI, Z.M. Lotnictwo cywilne w Polsce. *Przegląd Lotniczy* 1934, r. 7, nr 6, s. 248–261.
74. Pierwszy polski rekord światowy. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 5, s. 1–2.
75. Plon Lotu Okrężnego 1923 r. *Lot Polski* 1923, r. 1, nr 3, s. 2–4.
76. Po tragicznym zgonie śp. por. Żwirki i inż. Wigury. Uroczystości żałobne na pograniczu polsko-czechosłowackim. *Kurjer Poznański* 1932, r. 27, nr 417, s. 3.
77. POLESIŃSKI W. Do poległych lotników. *Przegląd Lotniczy* 1937, r. 10, nr 10, s. 1331–1333.
78. Polski Zespół challenge'owy. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 8, s. 257–258.
79. *Polskie Siły Powietrzne w II wojnie światowej* [online]. [Dostęp 12.11.2017]. Dostępny w: <http://www.polishairforce.pl/menuspl.html>.
80. Pół mln kilometrów w powietrzu. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 3, s. 9.
81. *Przegląd Lotniczy*
1928 (1)
1929 (3)
1930 (1,2,6)
1932 (1–12)
1933 (9,10,12)
1934–1935 (1–12)
1936 (11)
1937–1938 (1–12)
82. PUTIATYCZ–SURYNOWA, J. Bohaterom cześć w dniu zadusznym. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 21, s. 1–2.
83. RAYSKI, L. Dalekie przeloty. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 5, s. 4–6.
84. ROMEYKO, M. W czternastą rocznicę lotnictwa polskiego. *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, nr 11–12, s. 502–512.
85. ROMEYKO, M. Ze wspomnień wojennych lotnictwa polskiego. *Lot Polski* 1937, r. 12, nr 1, s. 2–5.
86. ROMEYKO, M. Ze wspomnień wojennych lotnictwa polskiego. *Lot Polski* 1937, nr 12, s. 2–5.
87. RUCHAŁA P. Powstanie i rozwój Aeroklubu Warszawskiego. *Polska Technika Lotnicza. Materiały Historyczne* [online]. 2012, r. 83, nr 8, s. 1–12. [Dostęp 22.01.2019]. Dostępny w: <https://doczz.net/doc/455338/powstanie-i-rozw%C3%B3j-aeroklubu-warszawskiego>.
88. RYCHTER, W. *Skrzydłate wspomnienia*. Warszawa: Wydaw Komunikacji i Łączności, 1980.
89. SCHWONEK, M. Improvising an Air Service: The Rise of Military Aviation in Poland, 1918–1920. *War in History* 2014, r. 21, nr 4, s. 518–537. ISSN 0968-3445.

90. SKARŻYŃSKI, S. Na RWD-5 przez Atlantyki. *Skrzydłata Polska* 1931, nr 12, s. 322.
91. *Skrzydłata Polska*
1930 (1-6)
1931-1938 (1-12)
1939 (1-7)
92. *Skrzydłata Polska* 1932, nr 9.
93. Stanisław Jakub Skarżyński – 80. rocznica przelotu przez Atlantyki [online]. Warszawa: Instytut Lotnictwa, [b.r.]. [Dostęp 11.03.2017]. Dostępny w: <https://ilot.edu.pl/skarzynski/o-kapitanie-skarzynskim/>.
94. Stefan Drzewiecki. *Skrzydłata Polska* 1938, nr 5, s. 129-130.
95. SZLEZYNGER, P. S. Sport i turystyka lotnicza w dwudziestoleciu międzywojennym w Małopolsce. Wybrane zagadnienia. *Folia Turistica* 2008, r. 19, s. 187-221. ISSN 0867-3888.
96. SZNUK, S. Człowiek a rozwój lotnictwa. *Przegląd Lotniczy* 1939, r. 12, nr 4, s. 534-548.
97. SZULAKIEWICZ, W. Andragogiki portret zbiorowy w kontekście dyskusji o sensie badań biograficznych. *Rocznik Andragogiczny* 2013, r. 20, s. 255-265. ISSN 1429-186X.
98. Śp. Franciszek Żwirko porucznik-pilot, Śp. Stanisław Wigura-inżynier-pilot. *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, nr 9-10, s.409-412.
99. Śp. Jan Zaglenczny. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 22-23, s. 1.
100. Śp. kpt.-pil. Dziugieł Stefan. *Przegląd Lotniczy*, 1928, r. 1, nr 2, s. 71.
101. T. K. Lotniczka Polka pod italskim niebem – p. Zofja Mikulska. *Lot Polski* 1933, r. 11, nr 7, s. 8.
102. T.K. (oprac.). Jan Mermoz, sylwetka lotnika francuskiego. *Przegląd Lotniczy* 1939, r. 12, nr 5, s. 763-771.
103. The right man on the right place. *Lot Polski* 1933, r. 11, nr 7, s. 1-2.
104. TRZCIŃSKA-KOSTERBINA, Z. Kobiety as lotniczy Anglii. Miss Amy Johnson w Warszawie. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 2, s. 2.
105. U szczytu sławy – tragiczny zgon. *Kurjer Poznański* 1932, r. 27, nr 416, s. 1-2.
106. W[ITKOWSKI] J. Lot nad Afryką. *Lot Polski* 1931, r. 9, nr 10, s. 2-3, 9.
107. WALTERA, W. 10 lat Szkoły Podchorążych Lotnictwa. *Przegląd Lotniczy* 1937, r. 10, nr 10, s. 1334-1342.
108. WIELOWIEYSKI, J. Pierwsza kraksa. *Lot Polski*, 1931, r. 9, nr 15, s. 6.
109. WIELOWIEYSKI, J. Stanisław Hausner bohater Atlantyki. *Lot Polski* 1932, r. 10, nr 7, s. 7-8.
110. Władysław Chodaczek. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 3, s. 91.
111. WODZIŃSKA, B. Miej serce i patrz w serce. *Lot Polski* 1932, r. 10, nr 9, s. 1.
112. WOJTAK, M. *Gatunki prasowe*. Lublin: Wydaw. UMCS, 2004, s. 124. ISBN 83-2272-255-9.
113. WOJTYGA, A. Ze wspomnień o Żwirce i o Challenge'u 1932. *Skrzydłata Polska* 1934, nr 8, s. 262-263.
114. WOJTYGA, A. Zwycięstwo. *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, nr 7-8, s. 323-325.
115. Wspomnienie pośmiertne. *Przegląd Lotniczy* 1932, r. 5, nr 3-4, s. 108-113.
116. Z żałobnej karty. Śp. dr Bronisław Potocki. *Lot Polski* 1926, r. 4 nr 10, s. 17.
117. Z żałobnej karty. Śp. Kazimierz Zawisza. *Lot Polski* 1926, r. 4, nr 11, s. 19.
118. Z żałobnej karty. Śp. płk. pilot Stanisław Serebnicki. Czarny tydzień lotnictwa polskiego. *Lot Polski* 1926, r.4, nr 5, s. 11.

Załącznik 1 – biogramy i wspomnienia o polskich lotnikach okresu międzywojennego

- Adamczyk Franciszek „Skrzydłata Polska” 1937, nr 1, s. 18.
- Adamowicz Bolesław i Józef „Przegląd Lotniczy” 1934, nr 7, s. 294-295; „Kurjer Wileński” 1934, r.11, nr 177 s. 1.
- Ader Klemens „Lot Polski” 1925, r. 3, nr 21, s. 12.
- Babiński Zbigniew „Skrzydłata Polska” 1933 nr 1 s. 19-22.
- Bajan Jerzy „Przegląd Lotniczy” 1932, nr 7-8, s. 323-325; „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19-22; Polski Zespół challenge’owy „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 257-258; *Mała encyklopedia lotników polskich*, 1983.
- Balcer Jan Polski Zespół challenge’owy „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 257-258.
- Bastyr Stefan Józef „Przegląd Lotniczy” 1938, nr 11, s. 1601-1628; „Lot Polski” 1937, nr 12, s. 2-5.
- Baranowski Wacław „Lot Polski” 1925, r. 3, nr 26, s. 15.
- Berbecki Leon „Lot Polski” 1933, r.11, nr 7, s. 1-2.
- Beaurain de Janusz „Przegląd Lotniczy” 1938, nr 11, s. 1601-1628.

- Białas Stanisław „Lot Polski” 1933, r. 11, nr 2, s. 9.
- Brzezina Waclaw „Lot Polski” 1926, r. 4, nr 5, s. 11 – klepsydra.
- Buczyński Jan Polski Zespół challenge’owy „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 257–258.
- Budyłkin Bazyli „Lot Polski” 1928, r. 6, nr 5, s. 536.
- Burzyński Zbigniew Hynek Franciszek „Przegląd Lotniczy” 1934, nr 11, s. 483; „Przegląd Lotniczy” 1935, nr 11, s. 482–483, 488.
- Cabral Sacadura „Lot Polski” 1925, r. 3, nr 17, s. 12.
- Cichocki Aleksander „Lot Polski” 1928, r. 6, s. 568.
- Ciosański Marian „Przegląd Lotniczy” 1935, nr 10, s. 447.
- Czarkowski-Golejewski Kajetan „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22.
- Czekala Paweł „Skrzydłata Polska” 1937, nr 8, s. 200.
- Dąbrowicki Walerian „Przegląd Lotniczy” 1935, nr 10, s. 447.
- Downarowicz Franciszek „Przegląd Lotniczy” 1935, nr 7, s. 308.
- Drygas Heliodor „Skrzydłata Polska” 1932, nr 12, s. 279.
- Drzewiecki Jerzy „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22.
- Drzewiecki Stefan „Lot” 1921, nr 1, s. 2–6; „Skrzydłata Polska” 1938, nr 5, s. 129–130.
- Dzierżek Michał „Skrzydłata Polska” 1936, nr 11, s. 321.
- Dziugieł Stefan „Przegląd Lotniczy” 1928, r. 1, nr 2, s. 71.
- Falkowski Kazimierz „Lot Polski” 1936, r. 14, nr 15, s. 6.
- Fijałkowski Karol „Lot Polski” 1925, r. 3, nr 24, s. 13.
- Florjanowicz Stefan Polski Zespół challenge’owy „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 257–258.
- Giedgowd Ignacy „Lot Polski” 1923, nr 3, s. 2–4; „Przegląd Lotniczy” 1932, nr 7–8, s. 323–325; „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22; Polski Zespół challenge’owy „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 257–258.
- Giedwiłło Czesław „Skrzydłata Polska” 1937, nr 10, s. 252.
- Gintowt-Dziewałowski „Lot Polski” 1936, r. 14, nr 25–26, s. 10.
- Glatman Michał „Lot Polski” 1936, r. 14, nr 17, s. 6; „Skrzydłata Polska” 1936, nr 9, s. 268.
- Godlewski Włodzimierz „Lot Polski” 1933, r. 11, nr 1, s. 6.
- Gromadzki Wincenty „Lot Polski” 1926, r. 4, nr 5, s. 11.
- Grzeszczyk Szczepan „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22; Polski Zespół challenge’owy „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 257–258.
- Hausner Stanisław „Lot Polski” 1932, nr 7, s. 7–8.
- Heidler Antoni „Lot Polski” 1925, r. 3, nr 24, s. 13.
- Henneberg-Kubicka Hanna „Skrzydłata Polska” 1937, nr 1, s. 18.
- Hofmohl-Ostrowski Wilhelm „Przegląd Lotniczy” 1935, nr 7, s. 308.
- Hynek Franciszek „Przegląd Lotniczy” 1934, nr 11, s. 483; „Przegląd Lotniczy” 1935, nr 1, s. 482–483, 488; „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22.
- Idzikowski Ludwik „Lot Polski” 1928, r. 6, nr 9, s. 663–664; „Lot Polski” 1932, r. 10, nr 7, s. 1–3; „Przegląd Lotniczy” 1932, s. 367–370; *Mała encyklopedia lotników polskich*, 1983.
- Jasiński Stanisław „Lot Polski” 1932, r. 10, nr 8, s. 13; „Przegląd Lotniczy” 1932, r. 5, nr 7–8, s. 320–322.
- Jastrzębski Zygmunt „Lot Polski” 1925, r. 3, nr 11, s. 19.
- Kalina Kazimierz „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22.
- Karpiński Stanisław „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22.
- Karpiński Tadeusz „Przegląd Lotniczy” 1932, nr 7–8, s. 323–325; „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22; Polski Zespół challenge’owy „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 257–258.
- Korbel Władysław „Skrzydłata Polska” 1935, nr 10, s. 279.
- Kaszpar Jan „Lot Polski” 1927, r. 5, nr 5, s. 141.
- Kołodyński Zbigniew „Skrzydłata Polska” 1937, nr 10, s. 252.
- Kościeszka-Bołsunowski Feliks „Lot Polski” 1929, r. 7, nr 8, s. 14.
- Księżopolski Apolinary „Lot Polski” 1928, r. 6, s. 568.
- Kubiak Leon „Lot Polski” 1926, r. 4, nr 11, s. 2–12.
- Kubalczak Jan „Skrzydłata Polska” 1935, nr 10, s. 279.
- Latwis Stanisław „Skrzydłata Polska” 1935, nr 6, s. 153; „Skrzydłata Polska” 1936, nr 6, s. 168; „Przegląd Lotniczy” 1935, nr 7, s. 308; *Mała encyklopedia lotników polskich*, 1983.
- Laudański Władysław „Skrzydłata Polska” 1931, nr 2–3, s. 22.
- Laskowski Zygmunt „Skrzydłata Polska” 1932, nr 10–11, s. 246, 252; „Skrzydłata Polska” 1935, nr 11, s. 317.
- Le Brix „Lot Polski” 1931, r. 9, nr 21, s. 2.
- Litwiński Zbigniew „Skrzydłata Polska” 1935, nr 10, s. 279.

- Lorja Leon „Lot Polski” 1932, r. 10, nr 4, s. 12.
- Loth Stefan. „Lot Polski” 1936, r. 14, nr 15, s. II, 4.
- Łagiewski Aleksander „Lot Polski” 1936, r. 14, nr 15, s. II, 5.
- Łossowski Hipolit „Lot Polski” 1925, r. 3, nr 18, s. 13.
- Makowiecki Adam „Lot Polski” 1933, nr 7, s. 22.
- Makowski Wacław „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22.
- Martynowicz Zenon „Lot Polski” 1935, r. 13, nr 15, s. 3.
- Michalewski Jan Kazimierz „Lot Polski” 1925, r. 3, nr 17, s. 12.
- Miłkowski Czesław „Skrzydłata Polska” 1937, nr 8, s. 200.
- Miss Spooner „Lot Polski” 1933, r. 11, nr 1, s. 14.
- Mitchell Wiliam „Lot Polski” 1936, r. 14, nr 6, s. 12.
- Modzelewski Wiktor „Skrzydłata Polska” 1936, nr 6, s. 171.
- Mościcka Michalina (prezydentowa) „Lot Polski” 1932, r. 10, nr 9, s. 1.
- Niebieszczanski Mieczysław „Lot Polski” 1932, r. 10, nr 7, s. 22.
- Niedek Stefan „Lot Polski” 1931, r. 9, nr 24, s. 18.
- Nowotny Adam „Skrzydłata Polska” 1934, nr 11, s. 403.
- Niemczewski Tadeusz „Skrzydłata Polska” 1935, nr 10, s. 280.
- Nowak Walenty „Skrzydłata Polska” 1935, nr 6, s. 154.
- Nowkuński Stanisław „Lot Polski” 1936, r. 14, nr 16, s. 7; „Skrzydłata Polska” 1936, nr 9, s. 268.
- Nowotny Adam „Skrzydłata Polska” 1934, nr 11, s. 403; „Skrzydłata Polska” 1935, nr 11, s. 317.
- Orlicz-Dreszer Gustaw Generał „Skrzydłata Polska” 1936, nr 8, s. 208; „Lot Polski” 1936, r. 14, nr 15, s. II.
- Orliński Bolesław „Przegląd Lotniczy” 1932, nr 7–8, s. 323–325; „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22; „Lot Polski” 1926, r. 4, nr 11, s. 1–12.
- Ostrowski Stefan „Lot Polski” 1926, r. 4, nr 5, s. 11 – klepsydra.
- Ostrowski Tadeusz „Lot Polski” 1925, r. 3, nr 18, s. 13.
- Oswald Frank 1934, r.12, nr 24, s. 5.
- Piekarski Zygmunt „Przegląd Lotniczy” 1935, nr 4, s. 173.
- Pirgo Kazimierz „Lot i Obrona Przeciwlotniczo-Gazowa Polski 1936, r. 14 , nr 12, s. 14.
- Piskorz Kazimierz „Skrzydłata Polska” 1931, nr 9, s. 231.
- Pomaski Janusz „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22.
- Płonczyński Stanisław „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22, Polski Zespół challenge’owy „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 257–258.
- Przybylski Franciszek „Lot Polski” 1928, r. 6, nr 7, s. 607.
- Puławski Zygmunt inż. konstr. „Skrzydłata Polska” 1931, nr 4, s. 79; „Lot Polski” 1931, r. 9, nr 21, s. 1–2; *Mała encyklopedia lotników polskich*, 1983.
- Rogiński Władysław „Lot Polski” 1936, r. 14, nr 8, s. 7.
- Rychłowski Wojciech „Lot Polski” 1929, r. 7, nr 6, s. 31.
- Rzewnicki Jerzy „Skrzydłata Polska” 1936, nr 12, s. 342–343; „Skrzydłata Polska” 1937, nr 2, s. 55; „Skrzydłata Polska” 1937, nr 11, s. 277.
- Senderek Jan „Lot Polski” 1932, r. 10, nr 4, s. 12; „Przegląd Lotniczy” 1932, nr 3–4, s. 108–113.
- Serednicki Aleksander „Lot Polski” 1926, r. 4, nr 5, s. 11; „Przegląd Lotniczy” 1932, nr 11–12, s. 503.
- Sikorski Jan „Skrzydłata Polska” 1934, nr 11, s. 403.
- Skarżyński Stanisław „Skrzydłata Polska” 1931, nr 12, s. 322, „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22; „Lot Polski” 1931, nr 10, s. 2–3, 9; „Przegląd Lotniczy” 1933, nr 5–6, s. 206–207, „Skrzydłata Polska” 1931, nr 2–3, s. 33–34, Polski lot afrykański; Instytut Lotnictwa: Seminarium „Stanisław Jakub Skarżyński – 80. rocznica przelotu przez Atlantyk”; *Mała encyklopedia lotników polskich*, 1983.
- Skrzypiński Henryk „Skrzydłata Polska” 1933, nr 1, s. 19–22; Polski Zespół challenge’owy „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 257–258.
- Smerczak Gustaw „Lot Polski” 1928, r. 6, nr 9, s. 689
- Sukiennik Kazimierz „Skrzydłata Polska” 1937, nr 1, s.18.
- Sulkiewicz Aleksander K. „Lot Polski” 1935, r. 13, nr 21, s. 3.
- Szalas Kazimierz „Lot Polski” 1928, r. 6, nr 9, s. 688, „Lot Polski” 1928 r. 6, nr 8, s. 625.
- Szneider Franciszek „Lot Polski” 1928, r. 6, nr 7, s. 607.
- Szrajer Jerzy „Skrzydłata Polska” 1936, nr 12, s. 342, 363; „Skrzydłata Polska” 1937, nr 2, s. 55.
- Szutkowski Edmund „Lot i Obrona Przeciwlotniczo-Gazowa Polski” 1936, r. 14, nr 12, s. 14., Skrzydłata Polska 1936 nr 7. S.
- Tański Czesław „Lot Polski” 1930, r. 8, nr 2, s. 7.

- Toruń Władysław „Przegląd Lotniczy” 1938, nr 11, s. 1601–1628.
- Trzetrzewiński Karol „Lot Polski” 1930, r. 8, nr 4, s. 4; „Skrzydłata Polska” 1931, nr 2–3, s. 22.
- Turbiak Tomasz „Skrzydłata Polska” 1937, nr 10, s. 251.
- Wigura Stanisław zob. Żwirko Stanisław
- Włodarkiewicz Andrzej Polski Zespół challenge’owy „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 257–258.
- Zaglenczny Jan „Lot Polski” 1931, r. 9, nr 22–23, s. 1.
- Zawisza Kazimierz „Lot Polski” 1926, r. 4, nr 11, s. 19.
- Zieliński Władysław „Przegląd Lotniczy” 1935, r. 8, nr 4, s. 173.
- Żwirko Franciszek, Stanisław Wigura „Skrzydłata Polska” 1932, nr 9, s. 199–200; „Przegląd Lotniczy” 1932, r. 5, nr 7–8, s. 323–325; „Skrzydłata Polska” 1934, nr 8, s. 262–263; „Lot Polski” 1933, r. 11, nr 9, s. 3; *Mała encyklopedia lotników polskich*, 1983.